

કર્મોની ગુહ્ય ગતિ

અનુક્રમણિકા

ક્રમ	વિષય	પાના નં.
૧)	કર્મ, અકર્મ અને વિકર્મ	૩
૨)	કર્મ-વ્યવહારિક રીત	૧૦
૩)	કર્મ-વિધિ	૧૭
૪)	કર્મ વિધાન અને તેનું જ્ઞાન	૨૪
૫)	કર્મ કરવાની સાચી રીત	૩૦
૬)	પવિત્ર પ્રવૃત્તિ	૩૬
૭)	કર્મની ગુહ્ય ગતિ	૪૩
૮)	કર્મ-ગતિ	૫૫
૯)	વિકાર રહિત કર્મોથી જ સુખ અને શાંતિ	૫૯

**પ્રજાપિતા બ્રહ્માકુમારી ઈશ્વરીય વિશ્વ વિદ્યાલય,
પાંડવ ભવન, આબુ પર્વત (રાજસ્થાન)**

કર્મોનું ઈશ્વરીય જ્ઞાન

સંસારમાં એક પણ મનુષ્ય એવાં નથી જે કર્મોનાં બંધનમાં બંધાયેલા ન હોય. આનાથી સ્પષ્ટ છે કે મનુષ્યને કર્મોની ગતિનું ખરૂં અને સંપૂર્ણ જ્ઞાન નથી નહિં તો શા માટે તેઓ આ બંધનમાં બંધાત ? કર્મોથી સદા-મુક્ત તો એક માત્ર પરમપિતા પરમાત્મા જ છે. તેમને જ કર્મોની ગુહ્ય ગતિનું સંપૂર્ણ જ્ઞાન છે એટલે તેઓ જ મનુષ્યને સત્ય જ્ઞાન પ્રદાન કરી તથા યોગ શીખવાડી બંધનમાંથી મુક્ત થવાનો સાચો રસ્તો ચીંધે છે. તેમનાં દ્વારા પ્રાપ્ત જ્ઞાનનો ઉલ્લેખ જ આ નાનકડી પુસ્તિકામાં છે. વિષય ગંભીર છે અને પુસ્તિકા ઘણી નાની, એટલે જ્ઞાનને ખૂબ જ સારરૂપે આપવાની કોશીશ કરી છે.

- ધ્ર. કુ. જગદીશચંદ્ર

લેખક :-

ધ્ર. કુ. જગદીશચંદ્ર

પ્રકાશક અને મુદ્રક :-

સાહિત્ય વિભાગ,

ઓમશાંતિ પ્રેસ, જ્ઞાનામૃત ભવન,

શાંતિવન, આબુ રોડ - 307510

ટે.: 228124, 228125

પુસ્તક મળવાનું સ્થળ :-

પાંડવ ભવન, આબુ પર્વત - 307501

કોપીરાઈટ :-

પ્રજાપિતા બ્રહ્માકુમારી ઈશ્વરીય વિશ્વ વિદ્યાલય,

પાંડવ ભવન, આબુ પર્વત - 307501

રાજસ્થાન, ભારત

કર્મ, અકર્મ અને વિકર્મ

‘પાપ’ અને ‘પુણ્ય’ અથવા ‘કર્મ’ અને ‘વિકર્મ’ની પરિભાષાઓ વિશે લાંબા સમયથી વિવાદ રહ્યો છે. અમુકનું કહેવું છે કે પાપ અને પુણ્ય વચ્ચે વસ્તુતઃ કોઈ જ ભેદ નથી, ભેદ કેવળ આપણી દષ્ટિ તથા માન્યતાઓનો જ છે. ઘણાં જે કર્મને ‘પાપ’ માને છે, તેને જ બીજાં ઘણાં લોકો ‘પુણ્ય’ માને છે એટલે પ્રશ્ન ઉભો થાય છે કે આ બંધાંનું નિર્ણાત તથા સર્વમાન્ય જ્ઞાન ક્યુ ? આ સિવાય, કર્મ વિશેના બીજાં પ્રશ્નોનું સંતોષજનક સમાધાન કઈ રીતે મળે? ઉદાહરણાર્થે, કર્મ-ફળ ભોગવવા માટે યોગિ-પરિવર્તન થાય છે કે ‘સ્વર્ગ અને નર્ક’, નામના કોઈ લોક વિશેષમાં ગમનાગમન કરવું પડે છે ? આ બંધાં પ્રશ્નો પર શિવબાબાએ અમને સ્પષ્ટ જ્ઞાન આપ્યું આપ્યું છે. એ જ્ઞાન-સાગરની અખૂટ જ્ઞાન સંપદામાંથી લીધેલી જ્ઞાન-સાગરની અંજલિ અમે અહીં અનેક જ્ઞાન-પિપાસુ આત્માઓને અર્પણ કરી રહ્યાં છીએ :-

કર્મોનો સંબંધ - દેશ અને કાળ સાથે

આ દુનિયામાં જે પણ મનુષ્ય કર્મો થાય છે તેને સમજવા માટે તેનું સ્થાન, સમય અને સમાજ વિશેની જાણકારી જરૂરી છે. અંગ્રેજીમાં એક કહેવત છે કે દરેક ચિત્રની કોઈને કોઈ પૃષ્ઠભૂમિ હોય છે (There is no picture without a background). આમ જ, એ પણ નિર્વિવાદ (શાશ્વત) સત્ય છે કે કર્મોનો દેશ, કાળ અથવા સામાજિક વાતાવરણ (Social, Cultural & Economic environment and ecology)

સાથે પણ સંબંધ હોય છે. ઉદાહરણ તરીકે જે સમાજમાં ધનવાન અને નિર્ધન લોકોનાં બે અલગ વર્ગો હોય ત્યાં ચોરી, શોષણની સંભાવના ઘણી વધી જાય છે. જે દેશ, સમાજ અથવા કાળમાં રોજુંદા જીવનમાં આર્થિક સ્તરને જ સર્વોચ્ચ મહત્વ આપવામાં આવતું હોય, એ દેશ, કાળ, સમાજનાં લોકો ધનને જ સર્વોપરિ માની ચેન-કેન પ્રકારેણ ધન સંગ્રહ કરવાનો પ્રયત્ન કરે છે જેનાથી ત્યાં લાંચ, કાળા-ચોર-બજારી જેવાં ઘૃણિત કર્મોમાં પણ ઉછાળો આવે છે. જે દેશ, કાળ, જાતિઓમાં વીરતા, સાહસ અને શારીરિક ક્ષમતાની માન્યતા તથા વખાણ થતાં હોય, ત્યાં લોકો ‘જેની લાઠી તેની ભેંસ’ (Might is Right) ની કર્મનીતિની વ્યાખ્યા પર આશ્રિત હોય છે. જે સમાજમાં લોકો તૃપ્ત-સંતુષ્ટ હોય, પારસ્પરિક સંબંધો મધુર તથા સ્નેહસંપન્ન હોય, એ સમાજમાં કોઈ લૂંટ-ફાટ કે ચોરી થતી નથી. આપણે ત્યાં ‘ચથા રાજ તથા પ્રજા’ની કહેવત પણ પ્રસિદ્ધ છે. જો રાજ લોકપ્રિય હોય, ચરિત્રવાન હોય, પ્રજાપાલક હોય તથા નૈતિક રીતે સુદૃઢ તથા આશાવાદી હોય, તો તેનાં શાસનકાળમાં લોકો બૂરાઈઓથી દૂર રહે છે. આવી જ રીતે, દરેક વ્યક્તિનાં કર્મોનો સમાજ પર તથા સમાજનો વ્યક્તિના ચરિત્ર પર પ્રભાવ પડે છે.

આ બધી વાતોને ધ્યાનમાં રાખી પરમપિતા શિવે આ અનાદિ સૃષ્ટિમાં એક ઇતિહાસ-ચક્ર (History Cycle)ની પરિકલ્પનાનો ઉલ્લેખ કર્યો છે. મનુષ્યોના કર્મોના આધારે આજા ઐતિહાસિક કાળને પાંચ યુગોમાં વિભાજીત કરવામાં આવ્યો છે.* ભાત રાંધતી વખતે જે રીતે અમુક દાણાઓને તપાસીને જ જાણી લેવાય છે કે બધો ભાત રંધાઈ ગયો

---

*યુગોના કાળ વિભાજન વિશે વધુ જાણવા લેખકની ‘વિશ્વનું ભવિષ્ય’ પુસ્તક વાંચો.

છે કે નહીં. એવી જ રીતે શિવ બાબા પણ સંસારની અમુક મુખ્ય વ્યક્તિઓને એ કાળનાં પ્રતીક માની અથવા કર્મ-નાયક, મત, સ્થાપક, ધર્મ-પ્રણેતા, યુગ-પ્રવર્તક અથવા સંપ્રદાય-સંસ્થાપક માનીને કર્મનું જ્ઞાન આપે છે. ખરાં અર્થોમાં આ બધાં મત-સ્થાપકો સમાજરૂપી માળાની માત્ર કડીઓ (Links of the chain of world events) જ છે જે કારણ અને પરિણામની ઐતિહાસિક પૃષ્ઠભૂમિ પર અથવા વ્યક્તિ અને સમાજ તથા સમાજ અને વ્યક્તિની ક્રિયા-પ્રતિક્રિયાનાં ફળ સિવાય બીજું કંઈ નથી. જે રીતે સામાજિક વિજ્ઞાનમાં (Social Science) નમૂનાઓનું નિરીક્ષણ (Sample Survey) કરી નિષ્કર્ષ નિર્ધારિત કરવામાં આવે છે, એ જ રીતે વિશ્વ-નાટકમાં આ વ્યક્તિઓ (Principal Actors) દ્વારા એક નવાં ઐતિહાસિક પ્રવાહને પિછાણી શકાય છે અને તેનાં દ્વારા જ તત્કાલીન નર-નારીનાં કર્મોની સ્થિતિનો પણ તાગ મેળવી શકાય છે. આપણે જેને શ્રેષ્ઠ કર્મ અથવા ‘સત્કર્મ’ કહીએ છીએ, તેની પણ ઘણી ભિન્ન-ભિન્ન કળાઓ હોય છે અને જેને આપણે વિકર્મની સંજ્ઞા આપીએ છીએ તેનાં પણ અનેક પ્રકારો (Shades) હોય છે. આ મત-સ્થાપકોના પ્રતીક દ્વારા આપણને શ્રેષ્ઠ કર્મ અને વિકર્મની કળાઓનો પણ બોધ થાય છે. જાણે તેઓ એ કાળની કાર્મિક સ્થિતિરૂપી થર્મોમીટર (Thermometer) પરની ડિગ્રીઓ હોય. પરંતુ અહીં આ પુસ્તિકામાં આ બધાંનો લંબાણથી ઉલ્લેખ અસંભવ છે એટલે સંક્ષેપમાં અમે અહીં વિશ્વ-ઈતિહાસના સંદર્ભમાં, અકર્મ તથા વિકર્મનો ભેદ જણાવીશું.

કર્મ, અકર્મ અને વિકર્મનો ભેદ

શિક્ષણની રીતોમાં કહેવાયું છે કે કોઈ નવી વાત જણાવવા માટે આપણે જ્ઞાત વાતથી શરૂ કરી અજ્ઞાત વાત સુધી આપણી વ્યાખ્યા લઈ

જવી જોઈએ. (We should proceed from known to unknown) આ યુક્તિ અનુસાર આપણે સૌ પ્રથમ વર્તમાન યુગથી જ શરૂ કરીશું. આ યુગનો મુખ્ય પ્રવાહ, જેમાં આખો જન-સમૂહ ફસાયેલો છે, એ અનૈતિકતા જ છે. આજનો મનુષ્ય નૈતિક બંધનોને ફંગોળી સ્વચ્છંદી બની ગયો છે તથા આધ્યાત્મિક મૂલ્યોને સ્વ-ઉન્નતિમાં બાધારૂપ માની રહ્યો છે. અનેકાનેક ધાર્મિક ગ્રંથોની વાતો વિજ્ઞાન દ્વારા સપ્રમાણ ખોટી સિદ્ધ થવાને લીધે પણ ઘણાં લોકોની ધર્મ પ્રત્યેની (આમ પણ આજે ધર્મ પોતાનાં સાચાં સ્વરૂપમાં છે જ નહીં) શ્રદ્ધા ઊઠી ગઈ છે, ઘણાં વિજ્ઞાનને તથા અમુક ધનને જ ભગવાન માને છે. (અથવા) ત્રીજા પ્રકારનાં લોકો શાસન સત્તા સિવાય બીજાં કોઈ સર્વ-શક્તિવાન પરમાત્માના અસ્તિત્વને માનતાં નથી. તેઓ આહાર-વ્યવહારની સાત્વિકતાને બિનજરૂરી તથા બંધનયુક્ત માને છે. અગાઉ જે થોડી ઘણી ભક્તિ-પૂજા થતી હતી હવે આજે તેને પણ લોકોએ કમાણી, માન-શાન, લેવડ-દેવડ ના સાધનનું રૂપ આપી દીધું છે. આવા પ્રદુષિત વાતાવરણમાં સામાન્ય મનુષ્ય અજ્ઞાનતાવશ જે કર્મો કરી રહ્યો છે, તે **‘ઘોર વિકર્મ’** જ છે.

આમ તો જે વ્યક્તિ દેહઅભિમાની હોય, અર્થાત્ પોતાને ‘આત્મા’ની બદલે પાંચ તત્વોનું શરીર માને અને પરમપિતા પરમાત્મા સાથે સ્નેહ-સૂત્ર જોડવાની બદલે કર્મોદ્ધિયોના વિષયાકર્ષણોમાં બંધાયેલો હોય, તે વિકર્મ જ કરી રહ્યો છે. તેનાં ફળસ્વરૂપે આજે માનસિક તણાવ, અશાંતિ અને દુઃખનું સામ્રાજ્ય છે.

આ સામાજિક, આર્થિક, રાજનૈતિક અને ધાર્મિક સ્થિતિમાં જે લોકો પરમપિતા પરમાત્મા પાસેથી આત્મા, પરમાત્મા, સૃષ્ટિ, કર્મ, સાધના વગેરેનું વિવેકયુક્ત અને સંપૂર્ણ સત્ય જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી યોગ-યુક્ત

થાય છે, અર્થાત્ ‘આત્મિક સ્મૃતિ’માં સ્થિત થાય છે, તેમનાં કર્મો ‘સત્કર્મ’ છે. હવે તેઓ વિકારીમાંથી નિર્વિકારી તથા પતિતમાંથી પાવન બની રહ્યાં હોવાથી તેમના માટે આ યુગ કળિનાં અંત અને સતયુગના અભ્યુદયના સંધિકાળનો સંગમ યુગ છે. સંક્ષેપમાં આપણે એ કહી શકાય કે કામ, ક્રોધ વગેરે વિકારોમાંથી કોઈ પણ વિકાર-યુક્ત અથવા દેહ-અભિમાન પર આધારિત કર્મ જ વિકર્મ છે. જેનું ફળ દુઃખ, અશાંતિ અને તણાવ હોય છે.

આજે મનુષ્યની જેવી તમો પ્રધાન, પતિત અને વિકારી સ્થિતિ છે એ અમુક દિવસો કે વર્ષોમાં જ નથી બની પણ આવી કફોડી સ્થિતિ સુધી પહોંચતાં સમાજ અથવા વ્યક્તિને એક આખા યુગનો સમય લાગ્યો છે. એક હજાર વર્ષ (Millenium) કરતાં પણ વધુ સમય લાગ્યો છે. એક હજાર વર્ષ અગાઉ મનુષ્ય થોડા ઘણાં અંશે શુદ્ધ હતો. તેનામાં ત્યાગની ભાવના હતી, તપની ઈચ્છા હતી, સ્વાર્થ ત્યાગવા પર ધ્યાન હતું, ભગવાનમાં વિશ્વાસ હતો તથા તે નૈતિક મૂલ્યોને અપનાવવા સતત પ્રયત્નશીલ હતો, તે અર્થ (દાન)ની તુલનામાં ધર્મને વધુ મહત્વ આપતો હતો. એ યુગને ‘**ક્રાપર યુગ**’ કહેવામાં આવે છે. એ યુગમાં ધર્મ અને કર્મ-બે ફાડમાં વહેંચાઈ ગયાં હતાં. ત્યારે પણ લોકો દેહ-અભિમાની હતાં પણ તેમનામાં મહાન બનવાની પ્રબળ ઈચ્છા હતી તથા તેના માટે રસ્તો પણ સતત શોધતા હતાં. અજ્ઞાનતા, દેહ અભિમાન તથા વિકારોને કારણે તેમનાં કર્મ પણ ‘વિકર્મ’માં જ ગણાતા હતા, તેમ છતાં તેમનાં કર્મ ધોર ‘પાપ’ ની શ્રેણીમાં નહોતા; તે તમો પ્રધાન નહીં પણ ‘રજોપ્રધાન’ હતા. સમાજની એ સ્થિતિ પણ થોડાં સમયમાં જ નિર્માણ થયેલી નહોતી પણ સેંકડો વર્ષોથી વ્યક્તિની પવિત્રતાની કળાઓના ક્રમશઃ હાસનું પરિણામ

હતી. ક્ષાપર અગાઉનો યુગ ‘ત્રેતાયુગ’ હતો. ત્યારે સદાચાર, નૈતિકતા, પવિત્રતા વગેરે સમાજ અને વ્યક્તિ બંનેમાં મહદંશે પ્રતિષ્ઠિત હતી. એ યુગને ‘ત્રેતાયુગ’ કહી શકાય, જે આજથી લગભગ ૨૫૦૦ વર્ષ અગાઉ હતો. ત્યારે ‘ધર્મ’ અને ‘કર્મ’ કે ‘ગૃહસ્થ’ અને ‘આશ્રમ’ બંને અલગ-અલગ નહોતાં. પૂજા-પાઠ, મંદિર, મસ્જિદ વગેરે નહોતાં પણ લોકોનું આચરણ તથા વ્યવહાર - વેપાર, ઘંઘો બધું દિવ્ય હતું.

એનાથી ૧૨૦૦ વર્ષ પહેલાં સભ્યતા પોતાના ચરમોત્કર્ષ પર હતી. લોકો ઘન-ઘાનથી ભરપૂર હતાં, કોઈ વસ્તુમાં તેમને આસક્તિ નહોતી. દેહી-અભિમાની તો નહોતાં પણ દેહી **નિશ્ચય-બુદ્ધિ હતાં. તેમનામાં વિકાર રિચક માત્ર પણ નહોતાં.** તેઓ સર્વ ગુણ સંપન્ન હતાં. અતઃ તેમને દેવી-દેવતાની સંજ્ઞા આપવામાં આવે છે. ત્યારે પ્રકૃતિ પણ પોતાની પૂર્ણ શુદ્ધ અને સતોપ્રધાન અવસ્થામાં હતી.

પ્રશ્ન ઉઠે છે કે મનુષ્યોને કર્મોની આ શ્રેષ્ઠતા ક્યારે અને કેવી રીતે પ્રાપ્ત થઈ અને પછી સમયાંતરે પતનની (અધોગતિ)ની શરૂઆત શી રીતે થઈ ? આ ઉત્થાન અને પતનના ઇતિહાસમાં કર્મનું સ્થાન ક્યાં છે ?

આ વિષયાંતર્ગત યાદ રહે કે કલિયુગના અંત અને સતયુગ પ્રારંભના સંઘિકાળમાં જ્યારે શિવબાબા જ્ઞાન, યોગ, દિવ્ય ગુણોની ધારણા તથા સેવાની શિક્ષા પ્રદાન કરે છે, ત્યારે તે પ્રમાણે આચરણ કરનાર આત્મનિષ્ઠ તથા પવિત્ર લોકોનાં કર્મો તો **‘સત્કર્મ’, ‘મહાન કર્મ’, ‘અલૌકિક કર્મ’** અથવા એક રીતે ‘દિવ્ય કર્મ’ જ હોય છે. એ કર્મો દ્વારા જ તેઓ સ્વ-પુરૂષાર્થ, સ્વ-સ્થિતિ તથા નિર્વિકારિતાની અવસ્થાનુસાર ભવિષ્યમાં સતયુગી કે ત્રેતાયુગી સૃષ્ટિમાં પવિત્રતા, સુખ અને શાંતિરૂપી પ્રારબ્ધ (ભાગ્ય) પ્રાપ્ત કરે છે. આમ સતયુગ અને ત્રેતાયુગના કર્મ શુભ, **ભોગ્ય**

કર્મ અર્થાત્ અગાઉ કરેલાં કર્મોનું ‘ફળ ભોગવવાના રૂપ’ ના કર્મો જ હોય છે. આ રીતે તેમનાં કર્મ જ **અકર્મ** છે કારણ કે તેઓ વિકર્મ પણ નથી કરતાં અને સંગમયુગના પુરૂષાર્થીઓની માફક ‘સત્કર્મ’ પણ નથી કરતાં. તેમનાં આ કર્મ અગાઉ પ્રાપ્ત થયેલાં જ્ઞાન અને યોગ દ્વારા જ શુદ્ધ બનેલાં હોય છે. આવી જ રીતે, ત્રેતાયુગમાં પણ આવાં જ કર્મ હોય છે. પરંતુ ધીરે-ધીરે, જ્યારે મનુષ્ય દેહ-અભિમાની બની જાય છે, ત્યારે તેનાં કર્મ દ્વારા યુગમાં અને ત્યાર પછી કલિયુગમાં ‘વિકર્મ’ બની જાય છે. **પરંતુ એ કેવી વિડંબના છે કે લોકોની માન્યતા ચાલી આવે છે કે દરેક યુગમાં સતો, રજો અને તમો કર્મોવાળા લોકો હોય છે અને કલિયુગમાં પણ સતોગુણી અથવા સત્કર્મોવાળાં લોકો હોય છે. ખરેખર તો આ એકદન ખોટી માન્યતા છે. કલિયુગમાં દરેકે-દરેક મનુષ્યો તમોગુણી હોય છે; હા, તેમનામાંની તમો ગુણની માત્રામાં જરૂર અંતર હોય છે.**

કર્મ, અકર્મ અને વિકર્મની આ ગતિને જાણ્યાં પછી આપણે આ કલિયુગમાં પણ શ્રેષ્ઠ કર્મ અથવા સત્કર્મ કરવાં પર જ ધ્યાન આપવું જોઈએ અને ભવિષ્યની સતયુગી પાવન સૃષ્ટિમાં સંપૂર્ણ સુખ, શાંતિ પ્રાપ્ત કરવા માટે પુરૂષાર્થ કરવો જોઈએ. હંમેશાં યાદ રહેવું જોઈએ કે વર્તમાન યુગ ‘સંગમ યુગ’ છે. હવે પરમપિતા પરમાત્મા શિવે પ્રજાપિતા બ્રહ્મા દ્વારા કર્મગતિનું વાસ્તવિક જ્ઞાન આપ્યું છે. એ ઈશ્વરીય જ્ઞાન તથા સરળ રાજયોગના આધારે પોતાનાં કર્મોને શ્રેષ્ઠ બનાવી શકાય છે, જૂનાં વિકર્મોને પણ દગ્ધ કરી શકાય છે, આપનારાં બંને યુગો માટે પ્રારબ્ધ પણ બનાવી શકાય છે અને કર્મતીત અવસ્થા પણ પ્રાપ્ત કરી શકાય છે.

કર્મ-વ્યવહારિક રીત

બધાં અધ્યાત્મવાદીઓ પરમાત્માને શાંતિના સાગર માને છે. હવે જો શાંતિરૂપ પરમાત્માની સંતાન હોવાં છતાં આપણાં મનમાં અશાંતિ અને માનસિક તણાવ વગેરે પેદા થાય તો એ સ્પષ્ટ છે કે આપણાં કર્મ કરવાની વિધિમાં કોઈને કોઈ ભૂલ છે. સર્વમાન્ય નિયમ છે કે વિધિ ખોટી હોવાથી પણ સિદ્ધિ મળતી નથી અથવા યુક્તિ વગર તો મુક્તિ પણ મળતી નથી એટલે હવે આપણે માનસિક ભાર (Strain), થાક કે તણાવ (Tension) થી છુટવા માટે પણ કર્મના વિધિ-વિધાનની સાચી રીત જાણવી જરૂરી છે.

પરમપિતા પરમાત્મા શિવે માનવ માત્રના કલ્યાણાર્થે કર્મ કરવા માટેના સોળ એવાં વિધિ-વિધાન જણાવ્યાં છે જેને વ્યવહારિક-રૂપમાં વાપરવાથી મનુષ્યનું જીવન શાંત અને તણાવ-મુક્ત બની શકે છે. એ સોળ વિધિ-વિધાન એવાં છે કે તેને પાળવાથી મનુષ્ય ‘સોળ કળા સંપૂર્ણ’ બની શકે છે. તે પૂનમના ચંદ્ર કરતાં વધુ પ્રકાશિત થઈ શીતળ અજવાળું પાથરી બીજાં લોકોને પણ સમર્થ બની શાંતિ અને શીતળતા પ્રદાન કરી શકે છે. એ યુક્તિઓ નિમ્નલિખિત પ્રમાણે છે :-

૧. દેહી નિશ્ચયી બની કર્મ કરો

માનસિક-તણાવ પેદા થવાનું એક કારણ એ છે કે મનુષ્ય બીજાં મનુષ્યો સાથેના પોતાનાં વાસ્તવિક ‘સંબંધ’ થી અજાણ છે. સંબંધથી અજાણ હોવાને લીધે આંતરિક સ્નેહ પણ પેદા થતો નથી અને બીજું તે પોતાના કર્તવ્યથી પણ અજાણ રહે છે. સ્નેહ તથા કર્તવ્ય બોધ વગર

મનુષ્યમાં ક્રોધ, ક્લેષ ઉત્પન્ન થાય છે, જે તણાવનું મુખ્ય કારણ બને છે. આ વાતને એક ઉદાહરણ દ્વારા વધુ સ્પષ્ટ કરીશું.

‘કિશનચંદ’ પોતાની પત્ની સાથે ટ્રેનમાં દિલ્લીથી ‘સોજત રોડ’ પોતાના ઘર સુધીનો પ્રવાસ કરી રહ્યાં હતાં. તેમના પિતા વખણાયેલાં જમીનદાર હતાં અને ઇંધાર્થે અલવરમાં ગયાં હતાં. તેણે અગાઉથી જ પોતાનાં પિતાને લખી જણાવ્યું હતું કે ફલાણાં દિવસે, ફલાણી ગાડીમાં દિલ્લીથી રવાના થઈશું અને રસ્તામાં તેઓ પણ અલવરથી એ જ ગાડીમાં તેમની સાથે પ્રવાસમાં જોડાય. તેમના પિતા ‘વિશનચંદ્રે’ પણ ઘર સુધીની યાત્રામાં સાથ આપવાની હા પાડી હતી.

કિશનચંદના લગ્ન થયે માંડ અમુક અઠવાડિયાં જ થયાં હતાં. તેમની પત્ની રાજસ્થાની પરંપરા અનુસાર લાજ પણ કાઢતી હતી. તેણી પોતાનાં સસરા વિશનચંદને પણ સારી રીતે મળી નહોતી એટલે તેને ઓળખતી પણ નહોતી. વિશનચંદ્ર પણ પોતાની વહુને ઓળખતાં નહોતાં.

જ્યારે ટ્રેન અલવર સ્ટેશને પહોંચી તો કિશનચંદ ઉતરીને પોતાના પિતા વિશનચંદ્રને શોધવાં માટે ગાર્ડના ડબ્બાની દિશામાં ગયાં પરંતુ વિશનચંદ્ર એંજિનની એકદમ ઉલ્ટી દિશામાંથી તેને શોધતાં શોધતાં તેના ડબ્બા તરફ આવી રહ્યાં હતાં. એટલામાં જ ગાર્ડે લીલી ઝંડી દેખાડી અને એંજિને પણ સીટી મારી વિશનચંદ્ર જે ડબ્બાની સામે પહોંચ્યાં હતાં, તેમાં જ ચઢી બેસવાની કોશીશ કરવા માંડ્યા. દરવાજામાંથી ડોકિયાં કાઢતી સ્ત્રીને તેમણે નિવેદન કર્યું કે તે તેમને અંદર આપવાની જગ્યા કરી આપે. પરંતુ તે યુવતી કડકાઈથી બોલી-એ ડોકરા, શું તારી બુદ્ધિ બહેર મારી ગઈ છે ? તને દેખાતું નથી. અહીંયા કોઈ જગ્યા નથી. ક્યાં મારે માથે બેઠવાનો વિચાર કરે છે કે શું?

ઘરડાં વિશનચંદ્રે કહ્યું - ‘અરે, ગાડી છુટવાની અણીએ છે. ચઢવા તો દે ! આ સ્ત્રી કેટલી દંભી અને તુમાખીભરી છે .....’

આ રીતે બંને એકબીજાંથી અજાણ અને પોતાનાં સંબંધોથી સારી રીતે વાકેફ ન હોવાથી તણાવમાં આવી એક બીજાંને એલ-ફેલ બોલી રહ્યાં’તાં. ત્યાં તો ગાર્ડની સીટી સાંભળી કિશનચંદ પણ દોડતો-દોડતો આવી પહોંચ્યો. પત્ની તથા પિતા વચ્ચેની જીભાજોડી સાંભળી. કિશનચંદ બોલ્યો :- ‘અરે ગાંડી, તને ખબર નથી, આ જ તારા સસરા...’ સાંભળતાવેંત તેની પત્ની ચુપ થઈ ગઈ અને ફટાફટ લાજથી મોઢું ઢાંકી પગે લાગવા માંડી. તેનાં સસરા પણ ‘વાહ-વાહ’ આટલું અમથું બોલી પછી ચુપ થઈ ગયાં. બધાં ડબ્બામાંની પોતાની સીટ પર પહોંચ્યાં અને પેલી સ્ત્રીએ પણ સસરાને બેસવા માટે સગવડ કરી આપી !!!

જરા વિચારો તો વ્યવહારમાં આટલું મોટું અંતર શાથી આવી ગયું ? સંબંધને જાણ્યાં પછી કર્તવ્ય બોધ થતાં! સંબંધનું જ્ઞાન સ્પષ્ટ થવાથી જ બંનેનો ગુસ્સો ઠંડો પડ્યો તેમની બંને વચ્ચે કોઈ પ્રકારનો સંબંધ હતો એટલે તેમને પોતાની ભૂલનું જ્ઞાન થયું; દુનિયામાં બીજાં લોકો વચ્ચે તો કોઈ પ્રકારનો દૈહિક સંબંધ નથી હોતો, ત્યારે તેમનાં માટે ‘સંબંધ બોધ’ નો અર્થ શો છે અને તેમની વચ્ચે પરસ્પર સ્નેહ કઈ રીતે પેદા થઈ શકે ?

ઉત્તર એ છે કે-વાસ્તવમાં આપણે બધાં એક પરમપિતા પરમાત્માના અમર પુત્રો છીએ. આમ આપણે બધાં પરસ્પર ભાઈ-ભાઈ થયાં. આ એક અટૂટ સંબંધ છે. આ સંબંધને લીધે જ આપણા બધાંની વચ્ચે ઘણો પ્રેમ હોવો જોઈએ અને એકબીજા પ્રત્યે સહાનુભૂતિ અને સહયોગની ભાવના હોવી જોઈએ. આ વાતને હંમેશાં યાદ રાખી વ્યવહાર

કરીશું તો તણાવ પેદા થવાનું કોઈ કારણ જ નહીં રહે. તણાવ (તનમાં તણાવું) તો તનમાં આવવાથી જ પેદા થાય છે. આપણે આત્માના સ્વરૂપ, સ્વધર્મ અને સ્વધામની સ્મૃતિમાં સ્થિત રહીશું તો આપણામાં શાંતિ આવવા માંડશે કારણ કે આત્મા પોતે શાંત સ્વરૂપ છે, શાંતિ જ તેનો સ્વધર્મ છે અને તેનું ધામ પણ શાંતિધામ જ છે. પરમપિતા પરમાત્મા શિવે સમજાવ્યું છે કે **જો આ ધારણા પર આપણું અટેન્શન (Attention) હશે તો આપણને ટેન્શન (Tension) નહીં રહે. આ રીતે, જો આપણે સ્વસ્થિતિમાં રહી દરેક પરિસ્થિતિ (પરસ્થિતિ) નો સામનો કરીશું તો દરેકે દરેક સમસ્યાનું સમાધાન શાંતિપૂર્વક થઈ જશે.**

૨. નિરાકારી, નિર્વિકારી અને નિરહંકારી સ્થિતિ

પરમપિતા શિવ પરમાત્માએ સમજાવ્યું છે કે જ્યારે મનુષ્ય સ્વસ્થિતિમાં અર્થાત નિરાકારી આત્માની સ્થિતિમાં સ્થિર નથી હોતો, ત્યારે તેમાં કોઈને કોઈ વિકાર પેદા થઈ જાય છે. તેની દષ્ટિ-વૃત્તિ પણ વિકારી થઈ જાય છે, તેનામાં ‘કામ’ વિકાર ઉત્પન્ન થાય છે. જેને ભોગવવાથી મનુષ્યમાં આત્મિક, નૈતિક, માનસિક અને શારીરિક દુર્બળતા પણ આવી જાય છે અને નબળી વ્યક્તિમાં નાની-નાની વાતોમાં ક્રોધ અને તણાવ પેદા થાય છે. કામી વ્યક્તિની વાસના-પૂર્તિમાં બાધા પડવાથી પણ તેમાં ગુસ્સો આવી જાય છે અને તે તણાવમાં આવી જાય છે. આમ, દેહ-દષ્ટિને લીધે મા-દીકરા વચ્ચે પતિ-પત્ની વચ્ચે મોહ પેદા તથા દઢ થાય છે અને આ મોહ મનુષ્યમાં ‘પોતાનાં અને પારકાં નો’ ભાવ ઉત્પન્ન કરે છે. પછી પોતીકાં માટે પક્ષપાતનો ભાવ પેદા થાય છે અર્થાત્ ખોટી રીતે તેમનું કામ વહેલું કરવું, તેમનાં માટે ઘન એકઠું કરવામાં બીજાનાં હિતો પ્રત્યે દુર્લક્ષ સેવવું, તેમને પોતાનાં માની, પોતાના પૂત્રો-પૌત્રો તથા અને ખાદ્ય-પીદ્ય સુખી કુટુંબ હોવાનું ‘અભિમાન’ જેવા ભાવો

મનુષ્યમાં પેદા થવા માંડે છે. આવી રીતે મનુષ્ય નિરાકારી સ્થિતિના સદંતર અભાવે નિર્વિકારી સ્થિતિમાં પણ સ્થિર રહી શકતો નથી અને તેમાં સ્થિર ન રહેવાથી તે નિરહંકારી પણ બની શકતો નથી અને આ બધી અપરિપક્વ અવસ્થાનું પરિણામ તણાવ અને કલહ-કલેશ જ હોય છે. બીજાં શબ્દોમાં શાંત સ્થિતિમાં, વિશ્રાંતિમાં (State of Relaxation) સ્થિર થવાં માટે આત્મિક સ્થિતિ અર્થાત્ નિરાકારી સ્થિતિમાં રહી કર્મ કરવાં જોઈએ.

૩. કર્મોદ્ધિયોના રાજ બની કર્મ કરો

પરમપિતા શિવ પરમાત્માએ એ સમજાવ્યું છે કે જે મનુષ્ય કર્મોદ્ધિયોને આદીન થાય છે, તે પણ સુખ-નિદ્રામાં પોઢી શકતો નથી. જે રીતે દારૂનો બંધાણી દારૂ વિના, ધુમ્પાન કરનારા બીડી-સિગરેટ વગર વ્યાકુળ થાય છે, એવી જ રીતે ઈંદ્રિયોને વશીભૂત થયેલો માનવ પણ સંયમ પાળી શકતો નથી. તેનું મન અને તન-બંને મર્યાદાઓ લાંઘી બેસે છે. તે બીજાંના અધિકારો પર પણ આક્રમણ કરી બેસે છે તથા બધી સીમાઓ પણ લાંઘી જાય છે. ઉદાહરણ તરીકે જે વ્યક્તિ ‘શબ્દ સંયમી’ ન હોય તે વાક્-વિલાસને અદીન થઈ આખો દિવસ ઠહો-મશકરી કરી એલ-ફેલ બોલી, અનિયંત્રિત રીતે બડબડતો જ રહેશે. કોઈ સાથે પ્રેમાળ બનશે તો કોઈ પર કટાક્ષ કરશે. એકની નિંદા તો બીજાનું અપમાન, તે કોઈ સ્વાર્થેન્દ્રિય કે સ્વાર્થ વશ કોઈની ઈર્ષ્યા કરી બેસશે અથવા તો કુ-દ્રષ્ટિ વશ કોઈ ઉલટું કામ. આ રીતે, તે પોતાને માટે કોઈને કોઈ સમસ્યા ઊભી કરી લેશે જેને લીધે તે પોતે તણાવ ગ્રસ્ત અને પરેશાન થઈ જાય. આના પરથી શીખવું જોઈએ કે દરેકે ‘કમળમુખ’ અને ‘કમળ હસ્ત’ બનવું જોઈએ અર્થાત્ કોઈપણ કર્મોદ્ધિયને વશીભૂત થઈ વિકારના કાદવમાં

ફસાવાની બદલે કમળની માફક તેનાથી અલિપ્ત રહેવું જોઈએ કારણ કે વિકાર જ તકરાર અને તણાવનું કારણ બને છે. પરંતુ યાદ રહે કે કર્મોદ્ધિયો પર શાસન કરવાં અર્થાત્ તેનાં રાજ બનવા માટે મનુષ્યે મનના રાજ બનવું પડે છે અને મનના રાજ બનવા માટે રાજયોગ રૂપી અનુશાસનનો નિરંતર અભ્યાસ કરવો પડે છે. રાજયોગ માટે આત્મિક સ્મૃતિનું તિલક લગાવી નિયમોરૂપી સિંહાસન પર બેસવું પડે છે. ત્યાર પછી જ પ્રકૃતિ પોતાના સર્વ સુખ-સાધનો સહિત મનુષ્યની દાસી બને છે. ત્યારે તણાવ તો ભૂગર્ભમાં ક્યાંય નીચે દટાઈ જાય છે અને શોધવાં છતાં જડતો નથી !!!!

૪. ઈચ્છા માત્રમ્ અવિધા

ઊંડાણપૂર્વક અવલોકન કરવાથી જાણી શકાય કે મનુષ્યની નિરંકુશ ઈચ્છાઓ જ તેને પરેશાન કરે છે. કોઈએ ખરૂં જ કહ્યું છે કે- ‘જો ઈચ્છાઓ ઘોડાના રૂપમાં હોત તો માત્ર મુર્ખો જ તેની સવારી કરતાં હોત’ કારણ કે ઈચ્છાઓનો અંત પણ નથી અને તે કાબૂમાં પણ આવતી નથી. તેના ઘોડાઓ દરેક લગામો પણ તોડી નાંખે છે તો તમે જ વિચારો કે આવાં બેકાબૂ સ્વચ્છંદી ઘોડાં પર કોણ બેસે ? ઈચ્છાઓને જેટલી ભોગવો તેટલી જ તે વધતી જાય છે. ત્યારે જ સૂક્તિ છે કે - શરીર ભલે ઘરડું થાય, ઈચ્છા તો હંમેશાં જુવાન જ રહે છે !!

રાજ ભતૂહરિએ પણ કહ્યું છે - તૃષ્ણા ન જીર્ણ વયમેવ જીર્ણા અર્થાત તૃષ્ણા (ઈચ્છા) ઘટ્ટવાની બદલે તેને ભોગવતાં-ભોગવતાં આપણાં દાંત, કાન, આંખ તથા બધી ઈન્દ્રિયો શિથિલ તથા નબળી થઈ જાય છે. આમ ઈચ્છા-તૃષ્ણાને પોતાના પર હાવિ થવા દેવી એ તો બ્રેક વગરની ગાડીમાં મુસાફરી કરવાં જેવું છે જેનો અકસ્માત અવશ્યંભાવી છે. આજના

આવા વાતાવરણમાં તણાવ કે અશાંતિથી છુટકારો સંભવ છે ?

મનુષ્યની ઈચ્છાઓનો તો કોઈ અંત જ નથી, આકાશના તારાઓ કે રણની રેતીની માફક ઈચ્છાઓ અનંત છે. સામાન્ય રીતે ઈચ્છાઓને લોકૈષ્ણા, વિત્તૈષ્ણા અને પુત્રૈષ્ણા આ ત્રણ શીર્ષકાંતર્ગત વહેંચી નાંખવામાં આવી છે. જેના પેટા-ભાગો તથા પ્રકારાંતરોની સંખ્યા ઘણી છે તથા તે બધીને પૂરી કરવાની કોશીશ અવિદ્યા કે અજ્ઞાન જ છે. જે સુખ સંતોષમાં છે એ બીજે ક્યાંય નથી. મનુષ્યના ઊંચા ભાગ્યનું નિર્માણ ત્યાગ દ્વારા જ સંભવ છે. ભોગ તો પોતે જ મનુષ્યને પણ ભોગવી લે છે. માનવે એવી સુદ્ધ અવસ્થા બનાવવી જોઈએ કે- ઈચ્છા માત્રમ્ અવિદ્યા (ઈચ્છા પ્રત્યે અજ્ઞાન)

નિર્વિવાદ સત્ય છે કે જ્યાં સુધી મનુષ્ય આ ભૌતિક દુનિયામાં છે ત્યાં સુધી ‘ઈચ્છા’ નો પણ તેમાં વાસ હોય જ છે. પણ ‘યોગી’ અને ‘ભોગી’ ની ઈચ્છાઓમાં રાત-દિવસનો ફરક હોય છે. જ્યાં ભોગીની ઈચ્છાઓ સેંકડો હજારોની સંખ્યામાં હોય છે તથા તે હંમેશાં સ્થૂળ સાંસારિક વિષયો પાછળ જ દોટ મૂકે છે, યોગી સાદગીભર્યું જીવન વ્યતીત કરી સદાચાર અપનાવી મનમાં હંમેશાં એક જ ઈચ્છા સેવે છે કે લોકોની વધુમાં વધુ સેવા કરી દિવ્ય બનું પવિત્ર બનું આવી વ્યક્તિને કોઈ સાથે ખટરાગ કે ઈર્ષ્યા નથી હોતી.

કર્મ-વિધિ

મનુષ્ય પોતાનાં કર્મો દ્વારા જ સુખ મેળવે છે અને દુઃખ પણ. પોતાની ચાલ-ચલન દ્વારા જ વિશ્રાંતિ અને પોતાનાં કાર્ય વ્યવહારને લીધે જ તણાવમાં આવે છે. એટલે જ કહેવાય છે કે આ સંસાર કર્મ પ્રધાન છે કે આ એક કર્મ-ક્ષેત્ર છે. અહીં જેવું વાવો તેવું જ લણવું પડે છે. અહીં જેમણે કર્મોદ્ધ્યોનો આધાર લીધો છે, તેમણે કર્મ તો કરવાં જ પડે છે. શરીર નિર્વાહ અર્થે તો કર્મોમાં પ્રવૃત્ત થવું જ પડે છે. અતઃ પ્રશ્ન ઉદ્ભવે છે કે મનુષ્યોએ પોતાના જીવનમાં એવી કઈ વાતોને મહત્વ આપવું જોઈએ કે જેનાથી પાછલાં કર્મોના હિસાબ-કિતાબથી છુટી જવાય, પાછલાં કર્મો દ્વારા બનેલાં અપવિત્ર સંસ્કારોનો પણ નાશ થાય તથા વર્તમાનમાં પણ જૂના સંસ્કારો દ્વારા એવાં કર્મો ન થઈ જાય જેનાથી દુઃખ અને અશાંતિ મળે ?

આ આંટીઘૂંટીને ઉકેલવા પરમાત્મા શિવે જે અમૂલ્ય કર્મ-વિધિ સમજાવી છે, તેમાં મુખ્ય ચાર વાતોનો ઉલ્લેખ છે જે નિમ્નલિખિત પ્રમાણે છે.

૧. યોગ યુક્ત થઈ કર્મ કરવાં

પરમપિતા પરમાત્મા શિવની સૌથી મહત્વની શિક્ષા છે કે યોગ-યુક્ત થઈ કર્મ કરો. ગીતામાં પણ કહેવાયું છે -‘યોગસ્થ કુરુ કર્માણિ’ પરમાત્માની સ્મૃતિમાં સ્થિત થઈ કર્મ કરનારને જ ‘સ્થિત પ્રજ્ઞ’ અર્થાત્ ‘અટલ-નિશ્ચય તથા સ્થિર કૃતિ વાળો’ કહેવાય છે તેમનામાં જ કર્તવ્યને

પારખી લેતી દિવ્ય બુદ્ધિનો ઉદય થાય છે. યોગ-સ્થિત વ્યક્તિ બધાં દુન્યવી આકર્ષણોથી અપ્રભાવિત રહી પ્રભુના પ્રેમ-રસ, અત્મિક રસ અને કર્મોત્તીત સ્થિતિના પરમ રસમાં મગ્ન રહે છે. તે કર્મોથી ઉપરામ, અનાસક્ત અથવા અલિપ્ત રહી કર્મો કરે છે. ઈશ્વરીય સ્મૃતિ રૂપી યોગને લીધે તે કર્મ-યોગી પણ કહેવાય છે. હાથો દ્વારા કર્મ કરતો હોય ત્યારે પણ તેનું મન તો ભગવાનમાં જ રમતું હોય છે. જેને લીધે તેને પરિસ્થિતિ કે પદાર્થો પણ પ્રભાવિત કરતાં નથી કે નૈતિકતાની કેડી પરથી ભટકાવી શકતાં નથી. આવી અપ્રભાવિત સ્થિતિ હોવાથી તે હંમેશાં એક મધુર, અલૌકિક રસની અનુભૂતિની અવસ્થામાં રહે છે, જેમાંથી તે બહાર આવવા નથી માંગતો. આવી એકરસ સ્થિતિને લીધે તેનાં કોઈ સાથે લડાઈ ઝઘડાં પણ નથી થતા, તે પરિસ્થિતિથી ભાગતો પણ નથી અને ઉત્તેજીત પણ થતો નથી. એ તો હંમેશા યોગ-અવસ્થા રૂપી એર-કંડિશન રૂમમાં શાંત અને સ્થિર રહે છે. આ રીતે ભવિષ્ય માટેનાં તેનાં સંસ્કારો પણ સાત્વિક અને દૈવી બને છે. ઝઘડાંખોર સ્વભાવની બદલે તે તપસ્યામૂર્ત બની બીજાનાં દુઃખ હરી તેમનામાં પણ પોતાની એકરસ અવસ્થાના પ્રભાવથી શી ભરી દે છે.

૨. અષ્ટ શક્તિઓને ધારણ કરી કર્મ કરવાં

મનુષ્યની મનોસ્થિતિ ત્યારે જ બગડે છે જ્યારે તે આઠમાંથી કોઈને કોઈ શક્તિનો સમયસર અસરકારક પ્રયોગ નથી કરતો. એ આઠમાંની એક છે-**નિર્ણય શક્તિ**. મનુષ્ય જ્યારે સત્ય-અસત્ય, કર્તવ્ય-અકર્તવ્ય, ઈશ્વરીય-આસુરી, ધર્મ-અધર્મ, મર્યાદા-અમર્યાદા કે લાભપ્રદ-હાનિકારક વચ્ચે સ્પષ્ટ નિર્ણય કરવામાં અસમર્થ હોય તો તે ખોટાં પગલાં ઉપાડી લે છે. અથવા નિશ્ચયપૂર્વક તથા આત્મવિશ્વાસથી ભરપૂર (Faith

& Confidence) કર્મની જગ્યાએ અસ્થિર મને (Wavering or whimsical mind) કર્મ (કાર્ય) કરે છે જેનાથી તે વધુ થાકી જાય છે અને સફળતા પણ પ્રમાણસર ઓછી મેળવે છે. આવી ડામાડોળ સ્થિતિમાં તે મનની એકાંતતા અને શાંતિ ખોઈ બેસે છે. (ii) બીજી છે - **સહન શક્તિ**. જ્યારે કોઈ વ્યક્તિ મનુષ્યને અપમાન કારક, નિંદા-યુક્ત કે શુષ્ક શબ્દો કહે છે તો પણ તેનું મન ઉત્તેજિત થઈ જાય છે. સહન શક્તિની કમી પણ મનુષ્યને બીજાં પ્રત્યે ભડકાવે છે કે વિરોધ ભાવના પેદા કરે છે. આ શક્તિ વિના પણ મનુષ્યનું જીવન દુઃખી થઈ જાય છે. (iii) જો મનુષ્યમાં **સામનો કરવાની શક્તિ** ન હોય તો તે નાની-નાની સમસ્યાઓથી પણ ગભરાઈ જાય છે અને નાની વાતને પણ બહુ મોટી માની બેસે છે. કોઈના અકાળે અવસાન વખતે પણ રડી-રડીને બેહાલ થઈ જાય છે. (iv) **સમાવવાની શક્તિ** પણ જરૂરી છે. જો કોઈનામાં ગંભીરતા ન હોય, તે બીજાની વાતોને પોતાના મનમાં છુપાવી રાખવામાં અસમર્થ હોય, બીજાની ખામીઓને જોઈ વિશાળ બુદ્ધિ અને મર્યાદામાં રહી શકવાનું સામર્થ્ય અને શક્તિ ન હોય તો એ ખામીઓ વિચારોમાં નકારાત્મક ભાવ લાવે છે અને ઝઘડાંના મૂળ રોપાય છે. (v) આમ જ **પિછાણવાની શક્તિ** પણ બહુ મહત્વપૂર્ણ છે જે મનુષ્ય એ પિછાણી શકતો નથી કે અમુક વ્યક્તિ સારી છે કે ખરાબ ? તેની સાથે સંબંધ કે મિત્રતા રાખવા કે નહીં ? તો તે ક્યારેક થાપ ખાઈ બેસે છે અથવા કુસંગમાં ફસાઈ જાય છે. જે અંતે તેનાં દુઃખનું કારણ બને છે. (vi) પછી, જો મનુષ્યમાં **સમેટવાની શક્તિ** ન હોય તો તે વિચારો, સંબંધો અને બિનજરૂરી જવાબદારીઓનો એટલો પથારો કરી બેસે છે કે અંતે તે પોતે થાકી જાય છે. ઘણાં માણસો વાતને લાંબીલચક કરી નાંખે છે, વાતને સારમાં કહેતાં નથી. દુનિયામાં ઘણાં એવાં લોકો પણ છે જે પોતાનાં સંકલ્પોને જરૂર

પ્રમાણે કાબૂમાં રાખી શકતાં નથી પરિણામ સ્વરૂપે તેઓ અનિદ્રાના રોગથી પિડાય છે. ગોળીઓ ખાઈ ઊંઘવાં છતાં સ્ફૂર્તિનો સદંતર અભાવ વર્તાય છે. (vii) આ જ ક્રમમાં રોજીંદા જીવનમાં સ્નેહ અને સાથ પણ ખૂબ જરૂરી છે. જો કોઈ વ્યક્તિ સમયસર કોઈને (Co-operation) સહયોગ નથી આપતો તો તેને પણ સમય પર સહયોગી કે સહાનુભૂતિ મળતાં નથી. **સહયોગની શક્તિના** અભાવે પરસ્પર મતભેદ પણ પેદા થાય છે. સહયોગ આપવાથી આપણને પણ બીજાનો સહયોગ મળે છે અને તેમની સાથેનાં પારસ્પરિક સંબંધો પણ ઉષ્માભર્યા રહે છે. (viii) આ સિવાય શરીરથી અને કર્મથી પોતાને અલગ કરવાનું સામર્થ્ય કેળવવું પણ જરૂરી છે. જે રીતે કાચબો કર્મ કર્યા પછી પોતાની કર્મોદ્ધિયોને સમેટી લે છે તેવી જ રીતે મનુષ્યે પણ એ આદત કેળવવી જોઈએ કે જ્યારે જોઈએ ત્યારે કર્મથી વેગળા થઈ જવાય, શરીરને હલકું છોડી શકે અને મનને પણ ગમે ત્યારે બધાં કર્મોથી અળગું કરી શકે ત્યારે જ તેનું મન સંપૂર્ણ નિશ્ચિંતતા અનુભવી શકે છે. દુનિયામાં તણાવનું એક મુખ્ય કારણ એ પણ છે કે મનુષ્ય ક્યારેય મનને પોતાનાં શરીરથી તથા કર્મથી એકદમ અલગ (Withdraw) કરી શકતો નથી. આમ, તેના મનમાં અજંપો અને થાક હોવાથી તે જલ્દી ગુસ્સે થઈ જાય છે અને તણાવમાં પણ આવી જાય છે.

ઉપર જણાવેલી આઠ શક્તિઓને આધારે મનુષ્ય સંસારમાં સફળતા પણ મેળવી શકે છે, જીવન પણ શાંતિપૂર્વક વ્યતીત કરી શકે છે અને ભવિષ્ય માટેનાં સારા સંસ્કારો પણ કેળવી શકે છે.

૩. સંતુલન અને આનંદ રૂપમાં સ્થિત થઈ કર્મ કરે

પરમાત્મા શિવે જણાવ્યું છે કે રચયિતા જેવી જ રચના હોય છે.

આથી કર્મમાં પ્રવૃત્ત થતાં પહેલાં દરેકે પોતાની અવસ્થાનું બારીક નિરીક્ષણ કરવું જોઈએ કે મારી મનોસ્થિતિમાં હર્ષ, ઉલ્લાસ અને આનંદ સામેલ છે કે નહીં? જે રીતે વિમાન ઉડાડતાં પહેલાં તેની સૂક્ષ્મ ચેકિંગ (Checking) કરવામાં આવે છે કે જેનાથી હવામાં ઉડતી વખતે કોઈ અકસ્માત ન થાય ટ્રેનની પણ યાર્ડ (Yard) માં, તે યાત્રા માટે તૈયાર છે કે નહીં તેની ચકાસણી કરવામાં આવે છે. બે ડબ્બા વચ્ચેના સાંધાને તથા તેનાં પૈડાંઓને હથોડાં મારી-મારીને ચકાસવામાં આવે છે કે તૂટેલાં તો નથી? આવી જ રીતે આપણે પણ અગાઉ ચકાસણી કરી લેવી સારી કે આ શરીરરૂપી ગાડી આગળ ઘપાવતાં પહેલાં આપણી સ્થિતિ સંતોષજનક છે કે નહીં. પાયલટોની પણ મેડિકલ ચેકિંગ (Medical Check) થાય છે કે તેમણે દારૂપાન તો નથી કર્યું ને. આ જ રીતે મનુષ્યનાં જ્ઞાન-ચક્ષુ ઠીક કાર્ય કરે છે, તેનું મન કામ, મોહ વગેરેના નશામાં જકડાયેલું તો નથી વગેરેની ચકાસણી ન કરવામાં આવે તો બીજા મનુષ્ય સાથે મતભેદને લીધે અકસ્માત થઈ શકે. એટલે જ શિવ બાબાએ કહ્યું છે કે સંતુલન (Balance) તથા આનંદ (Bliss) ની સ્થિતિમાં રહો. આ સ્થિતિમાં રહી કર્મ કરવાથી તણાવમાં આવવાની વાત તો દૂર પણ તમે બીજાને પણ શાંતિનો અનુભવ કરાવી શકશો. પરંતુ આ સ્થિતિ પણ ત્યારે જ સંભવ છે જ્યારે આપણે પરમાત્મા સાથેના આપણા સંબંધને જાણી વર્તમાન સંગમયુગમાં પોતાનાં કર્તવ્યને પિછાણીએ-બીજાને પણ આનંદનું મહાદાન આપવાનાં.

૪. પ્રેમ અને નિયમ-બંને પાળો

મનુષ્ય અજ્ઞાનવશ ખોટાં કર્મોને લીધે ક્યારેક એકના પ્રેમમાં હરખ-પુદ્ડો થઈ જાય છે અને બીજાને પ્રેમ કે સ્નેહ (Love) ની વાત છોડી

નિયમની વાતો શીખવે છે. આમ ક્યારેક ‘પ્રેમ કોઈ કાયદો માનતો નથી’ (Love knows no Laws) ને પ્રમાણે વર્તે છે તો ક્યારેક ‘નિયમ વિના પણ કોઈ જીવન છે ? હું તો નિયમ પ્રમાણે જ ચાલીશ’ કહી સ્વભાવમાં એટલો કડકો બની જાય છે કે કોમળતા, નમ્રતાનું નામોનિશાન નથી રહેતું. આ બંને સ્થિતિઓનું પરિણામ નકારાત્મક જ હોય છે. નિયમ વગર ઈશ્વરીય જ્ઞાન અથવા મર્યાદાઓનું પરિણામ પણ નકારાત્મક જ હોય છે. નિયમ નેવે મુકીને ઈશ્વરીય જ્ઞાન અથવા મર્યાદાઓનું જે ઉલ્લંઘન કરવામાં આવે છે તે પણ દુઃખદાયક હોય છે અને પ્રેમને નજર અંદાજ કરી ન્યાય અને નિયમની જે ધૂન લાગેલી હોય છે તેના કારણે પણ મનુષ્ય કોઈને શત્રુ બનાવી લે છે. બંનેના પરિણામ અશાંતિ અને તણાવ પેદા કરે છે એટલે કર્મ કરતી વખતે આ બંને વાતોને ધ્યાનમાં રાખવી જોઈએ. જીવનમાં સંતુલન વિના સુખ શાંતિ અપ્રાપ્ય છે.

૫. ભૂલ સ્વીકારી કર્મોમાં સુધાર

પરમપિતા શિવ પરમાત્માએ એ પણ સમજવ્યું છે કે જો કોઈ ભૂલ થઈ જાય તો તેને ખરાં હૃદયે સ્વીકારી લેવી જોઈએ. આનાથી મનુષ્યનાં મન પર કોઈ બોજો નથી રહેતો; અંતરત્મા પણ દુભાતી નથી. લોકો પણ તેના પ્રત્યે દયાળુ અને ક્ષમાશીલ બની જાય છે અને તેને સત્યવાદી અને સજ્જન માને છે. આપણી ભૂલથી બીજાના મનમાં તણાવ પણ પેદા નથી થતો અને જો થાય તો તે જલ્દી શમી પણ જાય છે. પુનઃ, ભૂલને સાચાં મનથી સ્વીકારી લેવાથી ભૂલ પણ હળવી બની જાય છે અને એ એક ભૂલને લીધે તેને છુપાવવાની કવાયતમાં બીજા અનેક જૂઠ્ઠાણાં પણ ચલાવવાં નથી પડતાં અને ભૂલ પણ વધતી નથી, ત્યાં જ પૂરી થઈ જાય છે.

પછી, સર્વોત્તમ પુરૂષાર્થ છે - ભવિષ્યમાં કદાપિ ફરી ભૂલ ન કરવાની પ્રતિજ્ઞા, જેનાથી ભૂલની પુનરાવૃત્તિ ન થાય. આ ચુક્તિ અપનાવવાથી ભવિષ્યમાં વ્યક્તિ સાવધ રહી કર્મ કરે છે આમ તેના કર્મ સત્કર્મ થવા માંડે છે તથા તે આંતરિક ખુશીનો પણ અનુભવ કરે છે કે હું સુધરી રહ્યો છું ત્યારે તણાવ તો ક્યાંય પાછળ રહી જાય છે.

અંતે એ કહેવું પણ જરૂરી છે કે મનુષ્યને પૂર્ણ શાંતિ ત્યારે જ પ્રાપ્ત થાય છે જ્યારે પૂર્વ જન્મોનાં વિકર્મો પણ દગ્ધ થાય. પૂર્વ જન્મોનાં વિકર્મો યોગાભ્યાસ વિના તથા ઉપરોક્ત ચુક્તિઓના સફળ પ્રયોગ વિના સમાપ્ત નથી થતાં. અતઃ મનુષ્યે યોગયુક્ત થઈ આ જન્મમાં સફળતા, આનંદ, ખુશી પ્રાપ્ત કરવી જોઈએ અને ભવિષ્ય માટે પણ સંપૂર્ણ શાંતિ મેળવવી જોઈએ.

કર્મ વિધાન અને તેનું જ્ઞાન

મનુષ્ય સ્વભાવે જ અલ્પજ્ઞ, જન્મ-મૃત્યુના બંધનમાં ફસાયેલો અને પોતાનાં કર્મોનાં આઘીન હોય છે. તે પોતે શોધખોળો દ્વારા કર્મોની ગુહ્ય ગતિને તેના સાચા સ્વરૂપમાં જાણી શકતો નથી. જો તે કર્મોની ગતિને પિછાણતો હોત તો હજી સુધી તે જીવ-બંધન, દેહ-બંધન અને કર્મ-બંધનમાં જકડાયેલો ન હોત.

કર્મ-બંધનમાંથી છૂટવા માટેનું સાચું જ્ઞાન કર્મતીત પરમપિતા પરમાત્મા જ પ્રદાન કરે છે એટલે જ તેમને ‘દ્યાણુ’, ‘કૃપાણુ’ કે ‘કરૂણાના સાગર’ કહેવાય છે. ‘જે સ્વયં મુક્ત છે’ તે જ બીજાંઓને છોડાવી શકે છે.

પરમપિતા પરમાત્મા શિવ આ ઘરા પર ત્યારે અવતરે છે જ્યારે બધી મનુષ્યાત્માઓ દુઃખ અને અશાંતિના બાહુપાશમાં જકડાયેલી હોય છે. ત્યારે તેઓ કર્મોનું સત્ય જ્ઞાન આપી બંધનમાંથી છુટવાની રીતિ-નીતિ અને વિદિ-વિધાન સમજાવે છે એટલે તેમને પશુપતિનાથ પણ કહેવાય છે. પરમાત્માએ પ્રજાપિતા બ્રહ્માના તનમાં અવતરીને કર્મબંધનમાંથી મુક્ત થવાની જે મુખ્ય ૧૬ યુક્તિઓ જણાવી છે, તેમાંની ચારનો અર્હો સારમાં ઉલ્લેખ કરી રહ્યાં છીએ :-

૧. સાક્ષી અથવા ટ્રસ્ટી બની કર્મ કરો

પરમપિતા પરમાત્મા શિવ દુઃખ અને અશાંતિમાંથી છૂટવા માટે કર્મોનો સંન્યાસ કરવાની શિક્ષા નથી આપતાં પણ તેઓ કહે છે કે કર્મોને

મારા પ્રત્યે અર્પણ કરો. એમનો મહોપદેશ છે કે સંન્યાસી નહીં ન્યાસી (સાક્ષી) બનો અર્થાત્ પોતાને નિમિત્ત અથવા ટ્રસ્ટી સમજી શિવબાબાની આજ્ઞાનુસાર તથા તેમને જ માલિક સમજી બધાં કાર્ય કરો. આ રીતે સર્મપણ-બુદ્ધિ થઈ કર્મ કરવાથી મનુષ્યનું મન હળવું કુલ બને છે, તે પોતાને ‘ઈશ્વરીય કાર્ય’ માટેનું એક સાધન (instrument) માને છે. આમ, તે પોતાનાં તન, મન, ઘનને આસુરી કાર્યાર્થે વાપરવાને બદલે પરમાત્માને નિર્દેશક કે માલિક માની, સામાન્ય લોકોનાં વ્યંગ્ય બાણોની ચિંતા છોડી પ્રભુ પ્રિય કાર્યમાં રચ્યો-પચ્યો રહે છે. પોતાના શરીને પણ ઈશ્વરનું સાધન સમજવાથી તે નિશ્ચિંત રહે છે અને દરેક પ્રકારની વિષમ પરિસ્થિતિમાં પણ પોતાનું કલ્યાણ સમજે છે. લાભદાયક પરિસ્થિતિમાં પણ મનમાં અભિમાન લાવતો નથી અને હાનિમાં દુઃખી થતો નથી. કર્મને ‘માન અને શાન’ નું સાધન નહીં પણ ઈશ્વરાજ્ઞાને પાળવા માટેનું કર્તવ્ય સમજે છે. તેને કોઈ ઈચ્છા, તૃષ્ણા પણ નથી રહેતી કારણ કે તે પોતાને નિમિત્ત માત્ર (Trustee) સમજે છે. આમ તે ‘નિષ્કામ-બુદ્ધિ’ થઈ કર્મ કરે છે અર્થાત્ આ કળીયુગી, મૃતઃપ્રાય સંસારના મોહ વિના જ કર્મ કરતો રહે છે. તેનામાં ‘માઝ-માઝ’ (સ્વાર્થ) નો ભાવ પણ નથી રહેતો. આ યુક્તિના આચરણ દ્વારા તે મોહ, અહંકાર તથા આળસમાંથી પણ છુટકારો મેળવે છે. આવી ઊંચી અવસ્થામાં મનમાં તણાવ પેદા થવાનો તો પ્રશ્ન જ ઉઠતો નથી.

૨. લોક કલ્યાણાર્થ કર્મ

પરમપિતા શિવ પરમાત્માએ એ પણ સમજાવ્યું છે કે કોઈ પણ કાર્ય કરતાં પહેલાં એ જુઓ કે તેનાથી લોકોનું કલ્યાણ થશે કે અકલ્યાણ? હંમેશાં એ યાદ રાખો કે મારી દષ્ટિ, વૃત્તિ કે કૃતિ આ ત્રણે દ્વારા કોઈનું

અકલ્યાણ ન થાય, કોઈના અકલ્યાણનો સંકલ્પ પણ ન આવવો જોઈએ કારણ કે આપણા પરમપિતા ‘વિશ્વ-કલ્યાણી’ છે, તેમનું નામ પણ ‘શિવ’ (કલ્યાણકારી) છે; આપણાં વિશ્વ કલ્યાણના મહાન કાર્યનો આ યુગ પણ કલ્યાણકારી છે, ત્યારે તો એને પુરૂષોત્તમ સંગમયુગ કહેવામાં આવ્યો છે. આમ દુઃખહર્તા સુખકર્તા પરમાત્માના બાળકો હોવાથી આપણને એ નશો હંમેશાં રહેવો જોઈએ કે મેં ક્યારેય કોઈનું ખરાબ કર્યું નથી કે કોઈના વિશે ખરાબ-ખોટાં સંકલ્પો કર્યાં નથી.

ભક્તો પણ પોતાની પ્રાર્થનામાં કહે છે - ‘સર્વો ભવન્તુ સુખીના ...’ અર્થાત્ ‘હે પ્રભુ! બધાં સુખી થાય, બધાં નિરોગી રહે તથા લેશમાત્ર દુઃખ ન આવે’ પરમપિતા શિવ પરમાત્માએ પણ કહ્યું છે કે ‘ન કોઈને દુઃખ દો અને ન કોઈ પાસેથી દુઃખ લો’ કારણ કે ‘દુઃખ’ દેનાર પોતે પણ દુઃખી થઈ મરે છે. એટલે આપણે હંમેશાં દરેક આત્માઓને હસતે મોઢે આશીર્વાચન અને હાથોથી ખુશી, મદદ અમે સંતોષ પહોંચાડવા જોઈએ, દરેકને સુખની પ્રાપ્તિ કરાવવી જોઈએ. પોતાના કર્મો દ્વારા કોઈને ચીડવીને કે હેરાન કરી તેનો શ્રાપ કે તેનો નિસાસો મેળવવાની બદલે એવાં શબ્દો બોલવા જોઈએ કે જેનાથી બીજા આત્માને ખુશી મળે. પરચિંતન કરી પોતાનું અકલ્યાણ કે પતન કરવાની કે મંથરાની માફક કોઈનાં ઘરો તોડવાની બદલે આપણી ભાવના, આપણી કૃતિ અને આપણી સ્થિતિ ‘શિવ-સંકલ્પ’ વાળી અર્થાત્ કલ્યાણકારી હોવી જોઈએ તો ખરા અર્થમાં તણાવ, ઉતેજના, અશાંતિ વગેરે પ્રવેશી જ નહીં શકે.

જ્યારે આપણાં કર્મો પાછળ સેવા-ભાવ જ સમાયેલો હોય તો કોઈની સાથે મત-ભેદ થવો અશક્ય છે. જ્યારે બધાંના ‘શુભ-ચિંતક’ અથવા હિતેરહુ બની જઈશું તો કોઈનાં પ્રત્યે ઘૃણા માટે કોઈ સ્થાન નહીં

રહે, ચિંતા પણ હજારો જોજન દૂર ભાગી જશે. આપણે પણ બધાંના આશીર્વાદને પાત્ર બની હંમેશાં શાંતિ પ્રાપ્ત કરી શકીશું.

૩. ‘ન્યારા (અલિપ્ત) અને પ્યારા’ બની કર્મ કરો

હવે તો પરમપિતા પરમાત્મા શિવે એ પણ સમજાવ્યું છે કે વર્તમાન સમય કલિયુગના અંત અને સતયુગ આરંભના સંગમનો સમય છે. બધાં તત્વો તમો પ્રધાન બની ગયાં છે. બધી વસ્તુઓ મિથ્યા છે. બધાં લોકો કોઈને કોઈ દુઃખ, ચિંતા, રોગ કે શોકથી પીડાય છે. દરેકમાં કોઈ આસુરી ગુણ છે અને વિકર્મોનાં બંધનોમાં જકડાયેલાં છે. જ્યારે અહીં સત્યતા અને સાચાં સુખનું અસ્તિત્વ જ નથી ત્યારે ભલા માણસ એમાં મન લગાવવાનું શા માટે ? એટલે પરમપિતા પરમાત્મા કહે છે કે આ બધાંથી ઉપરામ થઈ, અલિપ્ત રહી કર્મ કરો. જ્યારે આપણે પોતાનું આ શરીર પણ શિવબાબાને અર્પણ કરી દીધું છે તો પછી આપણું પોતાનું શું બચે? હવે આ દેહ અને દુનિયાની સ્મૃતિ અને આસક્તિને છોડી, આપણે એક શિવબાબા સાથે જ સર્વ સંબંધો જોડવાં જોઈએ, તેમની સાથે જ પ્રીતિ જોડવી જોઈએ, આ નશ્વર સંસારમાં શું રાખ્યું છે ? અહીં તો ચાર દિવસોનો જ ખેલ છે. બધાં પ્રાણીઓ અસમર્થ છે. પરમાત્માને જીવન-સાથી, મન-મીત બનાવી કર્મ કરવાથી કર્મોમાં સામર્થ્ય પણ આવશે અને બીજી આત્માઓ સાથે આપણાં કર્મોનાં નવા ખાતા પણ નહીં બને. પછી, અલિપ્ત રહેવાથી અને હદોમાંથી નિકળી બે-હદ (અસીમ) માં આવવાથી બધાં લોકોનો પણ નિસ્વાર્થ સ્નેહ મળશે અને જીવન પણ સુખી-સમૃદ્ધ થઈ જશે.

હવે આપણે એવું સમજી કર્મો કરવાં જોઈએ કે અમે અહીં બે દિવસના મહેમાન છીએ, આ માયાની દુનિયા તો પારકી છે આપણાં તો

એક શિવબાબા જ છે. અમે તો પરદેશી છીએ. સાથે એ પણ યાદ રાખવું જોઈએ કે બધી મનુષ્યાત્માઓ પરમપિતા પરમાત્માનાં બાળકો હોવાથી મારાં પણ ભાઈઓ છે. મારે કોઈ સાથે વેર-વિરોધ નથી, આ દેહ પણ ‘મારો પોતાનો’ નથી કારણ કે મેં તે પરમાત્માને અર્પણ કરી દીધો છે તથા તે અપવિત્રતા દ્વારા પેદા થયેલી વસ્તુ છે. આમ જ્યારે શરીર સાથે જ કોઈ મમત્વ નહીં રહે તો બીજાં લોકો સાથે પણ કોઈ મોહ રહેતો નથી. આ રીતે કર્મ કરનાર અનાસક્ત યોગીને અશાંતિ ક્યાંથી સ્પર્શી શકે?

જ. વિકર્મ કરવાના નથી પણ સમાપ્ત કરવાના છે

શિવ પરમાત્માએ આપણને એ પણ જણાવ્યું છે કે મનુષ્યાત્માએ પાછલાં અનેકાનેક જન્મોમાં દેહાભિમાન તથા અજ્ઞાનતા વશ ઘણાં વિકર્મો કર્યા છે. એ વિકર્મોને કારણે જ આજે મનુષ્યને કોઈને કોઈ પ્રકારનાં દુઃખ અને અશાંતિ છે. હવે પ્રશ્ન ઉઠે છે કે એ વિકર્મોરૂપી બોજને કઈ રીતે સમાપ્ત કરી શકાય ? જે તેમને ભોગવીને સમાપ્ત કરવાનું વિચારીએ તો તેનો અંત મુશ્કેલ છે કદાચ તેમાં વધારો પણ નોંધાય. ત્યારે શું કરી શકાય ?

પરમપિતા શિવ પરમાત્માએ સમજાવ્યું છે કે આ વિકર્મોને યોગાગ્નિ દ્વારા જ સમાપ્ત કરી શકાય છે. આમ જો આપણે અશાંતિ, ચિંતા, તણાવ, દુર્ભાગ્ય વગેરેથી હંમેશા માટે છુટકારો મેળવવો હોય તો આપણે યોગાગ્નિ પ્રજ્વલિત કરી તેમાં જ આ વિકર્મોને ભસ્મીભૂત કરવાં જોઈએ.

પુનઃ, યોગમાં રહેવાથી ભવિષ્યનાં કર્મો ‘અકર્મ’ બને છે, તે ‘વિકર્મ’ નથી બનતાં કારણ કે વિકર્મ તો વિકારયુક્ત કર્મોને કહેવાય છે અને વિકર્મોની ઉત્પત્તિ દેહાભિમાનથી જ થાય છે. દેહાભિમાન દેહના

ભાવમાં રહેવાથી અને આત્માને ભૂલવાથી વધી જાય છે. એનાથી દેહના ભાવને ભૂલી આત્મિક-સ્થિતિમાં સ્થિત થવાથી જ છુટી શકાય છે, જેને જ બીજા શબ્દોમાં ‘યોગ’ કહેવાય છે. નિષ્કર્ષ કાઢી શકાય કે **‘સર્વ દુઃખ નિવૃત્તિ’** તથા **‘સર્વ સુખ પ્રાપ્તિ’** યોગ વિના અસંભવ છે. યોગ વિના અશાંતિના કારણો જડમૂળમાંથી નાશ પામતાં નથી. યોગ વિના અતીન્દ્રિય સુખ અને આનંદનો પરમ લાભ પણ પ્રાપ્ત થતો નથી. યોગ વિના માત્ર બે અવસ્થાઓ જ સંભવ છે- ‘ભોગ’ કે ‘વિયોગ’. બંને દુઃખાંત કે દુઃખોત્પાદક છે, એમાંથી શાંતિની આશા સેવવી એ નિરાશાને આહવાન આપવાં જેવું છે. એટલે જ પરમપિતા પરમાત્મા કહે છે - ‘પ્રિય બાળકો, યોગી બનો, યોગ યુક્ત થઈ કર્મ કરો.’ પરંતુ યોગમાં પારંગત થવા માટે અમુક નિયમોને પાળવા અત્યાવશ્યક છે, આ નિયમ-પાલન જ પવિત્ર બનવું છે. મનુષ્ય પવિત્ર અને યોગ-યુક્ત બનવાનો પુરૂષાર્થ ત્યારે જ કરે છે જ્યારે તેનાં મનમાં એ દૃઢ સંકલ્પ હોય કે હવે મારે નવાં વિકર્મો નથી કરવાં અને પાછલાં વિકર્મો પણ દગ્ધ કરવાનાં છે. આવું વ્રત ધારણ કરનાર વ્યક્તિનું મન ક્યારેય તણાવમાં આવતું નથી, તે માયા અને ઈશ્વર બંનેને પિછાણી માયા પર વિજય મેળવે છે.

કર્મ કરવાની સાચી રીત

ઘણાં પૂછે છે, આ સંસાર શા માટે બન્યો છે ? અમારો વિચાર છે કે મોટે ભાગે જે લોકો આ સંસારમાં દુઃખી હોય કે દુઃખ ભોગવી ચૂક્યાં હોય છે તેઓ જ આવાં પ્રશ્નો કરે છે. જે લોકો તંદુરસ્ત, યુવાન, ઘન અને સમૃદ્ધિ સંપન્ન હોય છે તેઓ સમાન્ય રીતે આવાં પ્રશ્નો કરતાં નથી. તેઓ તો સુખને લૂંટવામાં જ મસ્ત (મગન) હોય છે. પરંતુ તેમણે પણ એ ખ્યાલ રાખવો જોઈએ કે હમણાં તેઓ જે પ્રકારનાં કર્મો કરી રહ્યાં છે, તેના દ્વારા તેઓ પોતાને માટે ભવિષ્યની એવી જ દુનિયા બનાવી રહ્યાં છે. જે લોકોનો પ્રશ્ન છે કે આ દુનિયા શા માટે અને આવી જ શા માટે બનાવાઈ છે? તેમણે એ વાત પર ગંભીરતાપૂર્વક વિચાર કરવો જોઈએ કે એમનાં મિત્ર અને સંબંધીઓની જે નાનકડી દુનિયા છે, એટલી તો તેમણે પોતે જ પોતાનાં પાછલાં કર્મો દ્વારા બનાવી, શણગારી છે અને ભવિષ્ય માટે પણ તેઓ વર્તમાન કર્મો દ્વારા સુખ અને દુઃખ ભોગવવા માટેની દુનિયા રચી રહ્યાં છે. આ કથનનો મૂળ ભાવ છે કે દરેક વ્યક્તિ પોતાને માટે એવાં કર્મનું ખાતું બનાવી લે છે જેને ભોગવવાં માટે તે પોતાનાં મિત્રો, સંબંધીઓ, શત્રુ વગેરેની નાની દુનિયાનો પાયો નાંખે છે. જે રીતે નાના-નાના મેદાનોમાં દરેક મેદાનનો માલિક (માળી) અમુક છોડ વાવે તો સમયાંતરે એક મોટું ઉપવન કે જંગલ અસ્તિત્વમાં આવે. તે જ રીતે દરેક વ્યક્તિ દ્વારા કર્મોના રૂપમાં ભવિષ્યનું બીજરોપણ કરવાથી અંતે તે એક મોટું ઉપવન કે વનરૂપી સંસાર બની જાય છે. આ રીતે અનાદિકાળથી આપણે મનુષ્યાત્માઓ આમાં વાવેતર અને ફળને પ્રાપ્ત કરતાં આવ્યા છીએ.

અતઃ મારા મતે એ પ્રશ્ન નિરર્થક છે કે આ સંસાર કોણે અને શા માટે બનાવ્યો છે ? આ સંસાર તો જેવો છે એવો આપણે તથા આપણા પૂર્વજોએ ભેગાં મળીને પોતાના કર્મો દ્વારા જ બનાવ્યો છે. પ્રશ્ન એ હોવો.... જોઈએ કે હવે અગાઉ કરેલાં કર્મોના ફળસ્વરૂપે મળનારાં દુઃખથી મુક્તિ કઈ રીતે મળે અને વર્તમાન કાળમાં કયા કર્મો કરવાં જોઈએ કે જે આપણાં માટે ભવિષ્યમાં દુઃખોત્પાદક ન બને. જે લોકો આજે સુખ ભોગવવામાં વ્યસ્ત છે અને આવાં પ્રશ્નો નથી કરતાં, તેમને જણાવવાનું કે તેઓ જેને સુખ માની બેઠાં છે એ તો દુઃખાન્ત સુખ છે. તે સંપૂર્ણ, સર્વકાલિક, સાર્વ દેશિક તથા સર્વાંગીણ નથી. પછી, તેમાં તન અને મનનું સુખ હોવાં છતાં સૌથી મોટી કમી એ છે કે તેમાં આત્માનું એવું સુખ નથી જેનાથી આત્મા પ્રકુલિત થાય. તેઓ જેને સુખ માની રહ્યાં છે એ તો ક્ષણ-ભંગુર, ક્ષણિક, સારરૂપ, આસ્વાદ માત્ર અને કાયા તથા કાળને સાપેક્ષ છે. અતઃ તેમને ભારપૂર્વક જણાવવાનું કે હવે પોતાનાં કર્મો દ્વારા તેઓ સંપૂર્ણ, નિરંતર, સાત્વિક અને સર્વમુખી સુખની દુનિયા રચી શકે છે અને દુઃખનો જડમૂળમાંથી નાશ કરી શકે છે.

નીતિ અને રીતિ

આ માટે પરમપિતા શિવ પરમાત્માએ અમને કર્મ કરવાની જે નીતિ અને રીત સૂચવી છે, તેને સારી રીતે સમજીને આચરણમાં લવાય તો આપણાં કર્મો આ જન્મમાં પણ સંતુષ્ટતા અને ખુશીનું સાધન બની શકે છે, આ જન્મને સાર્થક અને સફળ બનાવવાનું કારણ બની શકે છે. આ રીતિ અને નીતિને અથવા પ્રણાલિ અને પરિણામને સમજ્યાં વિના કર્મ કરતાં રહેશું તો પરિણામ પણ ‘જોટાં’ અથવા ‘ભૂલ ભરેલાં’ પ્રાપ્ત થશે અને આપણે અજાણતાં ભૂલો પર ભૂલો વધારતાં જ જઈશું.

જે લોકો કાળનાં કાદવ-કચરામાંથી નિકળવાની ઈચ્છા ધરાવે છે તથા પાછલાં કર્મોની ભૂલ અને દુઃખમાંથી છૂટવાં ઈચ્છે છે તેમને માટે કર્મ-રેખાની આછી પાતળી સમજ અમે અહીં આપી રહ્યાં છીએ.

૧. શ્રીમત અનુસાર કર્મ

દુનિયામાં અનેકાનેક મતમતાંતરો પ્રચલિત છે. એક તો મનુષ્યને તેનું મન જે કહે છે, તેમ જ તે કરે છે. આ મતને **‘મન-મત’** કહેવાય છે. મનુષ્યનું મન ક્યારેક ખરૂં તો ક્યારેક ખોટું પણ કહે છે. મનુષ્ય અપૂર્ણ છે, એટલે તેનું મન પણ એકદમ સાચો મત આપવામાં અસમર્થ હોય છે. મનુષ્ય તો અલ્પજ્ઞ છે, તે એક સંસ્કૃતિ-વિશેષ, દેશ-વિશેષ, પરિસ્થિતિ-વિશેષ, જાતિ-વિશેષ, વાતાવરણ-વિશેષ તથા કુટુંબ-વિશેષની ઉપજ (દેન) હોવાથી તેનાં વિચારો તેની સંકીર્ણતાથી પણ થોડે ઘણે અંશે જરૂર રંગાયેલાં હોય છે. તેઓ આ વિચારોની હદમાં બંધાયેલા હોય છે તથા પૂરેપૂરા પક્ષપાત-વગરના નથી હોતાં. દરેક મનુષ્યના પોતાનાં પણ અમુક સંસ્કારો હોય છે, તેની પોતાની પણ કમી, કમજોરી, વિકાર અને વિફલિત તથા વાતાવરણ અને પરિસ્થિતિઓ હોય છે. અતઃ **‘મન-મત’** વ્યક્તિને હંમેશાં માટે દુઃખથી મુક્તિ અપાવતાં માર્ગ પર દોરવામાં અસમર્થ છે, તણાવ અને અશાંતિ, આધિ-વ્યાધિમાંથી મુક્ત કરી શકતી નથી.

મન-મત પછી, વ્યક્તિ મિત્ર-સંબંધીઓ વગેરે સાથે વિચારોની જે લેવડ-દેવડ કરે છે તેમની મતને **‘પર-મત’** કહેવાય છે. બીજાં લોકો વ્યક્તિની પરિસ્થિતિઓનું પૂરેપૂરું આકલન કરી શકતાં નથી તથા એ વ્યક્તિની યોગ્યતાઓ અને નબળાઈઓથી પણ વાકેફ નથી હોતાં સાથે-સાથે બીજાંના સંસ્કાર, સ્વાર્થ, હિસાબ-કિતાબ, માનસિક અવસ્થા વગેરે પણ વિદ્યનરૂપ બને છે. **‘મન-મત’**માં ગણાવાયેલી કમી, નબળાઈઓ

તેમનામાં પણ હોય જ છે. આમ, પર-મત પણ મનુષ્યને દુઃખ સાગરમાંથી કાઢી સુખનાં કિનારે પહોંચાડવામાં અસમર્થ હોય છે. આખરે મન-મત અને પર-મત બંને **મનુષ્ય-મત** જ છે! એટલે કહેવત પણ છે મનુષ્ય માત્ર ભૂલને પાત્ર.

‘શાસ્ત્ર-મત’ અને **‘ગુરુ-મત’** માં પણ એ નબળાઈ દેખાઈ આવે છે જે મનુષ્ય મતમાં હોય છે. અમુક-અમુક ગ્રંથોમાં લિખિત જ્ઞાન પરમાત્મા પ્રદત્ત કહેવાય છે પરંતુ સાક્ષી બની ખરાં-ખોટાંની ચકાસણી કરીશું તો જાણી શકાય કે તે પણ મહદંશે મનુષ્યો દ્વારા જ અપાયેલું છે. યદ્યપિ એ મનુષ્યો આજનાં તમોપ્રધાન મનુષ્યો કરતાં ઘણાં શુદ્ધ અને સાત્વિક હતાં. મનુષ્યકૃત હોવાથી જ જે-તે ગ્રંથો સાથે તેમનાં ગ્રંથકાર (શાસ્ત્રકર્તા)નું નામ-દા.ત. ‘મનુ’, રામાયણ સાથે ‘વાલ્મિકી’, દર્શનો સાથે તેનાં રચનાકાર અથવા સંકલનકર્તાનું નામ, વેદોની સાથે પણ અગ્નિ-આદિત્ય વગેરેનાં નામો સંલગ્ન કરવામાં આવે છે. ભલે, થોડી વાર માટે માની લઈએ કે કોઈ શાસ્ત્ર, અગમ-નિગમ વગેરે પરમાત્મા દ્વારા અપાયેલું પરમ પવિત્ર જ્ઞાન જ છે, તો પણ એ તો નિર્વિવાદ સત્ય છે કે સૌથી પહેલાં કોઈ ને કોઈ મનુષ્યે તે ધારણ કર્યું અને તેને જેટલું અને જેવું સમજાયું એટલું અને એવું જ તેણે લખી નાંખ્યું. આમ માનો કે ન માનો પણ તેની પર પણ તેનાં પોતાનાં વિચારો, સંસ્કાર, દષ્ટિકોણ (Subjectivity) વગેરેનો રંગ લાગેલો જ હોય છે. એમ છતાં આ તર્ક અસ્વીકારી અમુક શાસ્ત્રોમાંના મતને પરમાત્માનાં જ શબ્દ, વાક્યાંશ, વાક્ય વગેરે માની લેવાય તો પણ સહજ વિચાર ઉદ્ભવે છે કે તેનો અર્થ સમજવાંવાળી વ્યક્તિએ યથા યોગ્ય, યથા સંસ્કાર, યથા ભાવના (પ્રમાણે) જ અર્થ (ધારણ) કર્યો હશે; ત્યારે તો આજે વિશ્વ આખામાં એક જ શાસ્ત્રની

અનેક ટીકાઓ, ભાજ્ય અને વૃત્તિઓ (Gloss), વ્યાખ્યાઓ ઉપલબ્ધ છે અને તેના પર આધાર રાખી બીજાં અનેકાનેક મત-મતાંતરો પ્રચલિત થયાં છે. આમ અંતે તે પણ મનુષ્ય મત જ સિદ્ધ થાય છે. પરમાત્માએ સ્વયં આવીને તો આ જ્ઞાન નથી જ આપ્યું. પરમાત્માએ તો શું, જ્ઞાન શિરોમણિ બ્રહ્મા અથવા સરસ્વતીએ કે ‘આદમ’ (Adam) અને ‘ઈવ’ (Eve) એ પણ નથી આપ્યું, તો આપણે કોને સાચુ માનવું અને વર્તમાન પરિસ્થિતિઓમાં શી રીતે ચાલવું એ વિશે સવિસ્તાર માહિતી કોણ આપશે ? કેવાં કર્મો કરવાં જોઈએ-એ પ્રશ્નનો ઉત્તર શો છે ?

ઉપર અમે અનેક પ્રકારનાં મતોની એટલા માટે વ્યાખ્યા કરી છે કે બધાં સારી રીતે જાણી-સમજી લે કે એ બધાં મતોથી આપણું પૂર્ણ કલ્યાણ કદાપિ સંભવ નથી. સ્વયં ગીતાને જ લો, આઘ શંકરાચાર્ય તો એને ‘નિવૃત્તિપરક શાસ્ત્ર’ માને છે, જ્યારે લોકમાન્ય તિલક તેને ‘કર્મયોગ શાસ્ત્ર’ માને છે. પછી, શંકરાચાર્ય, નિમ્બર્કાચાર્ય વગેરેની વ્યાખ્યા પણ અલગ-અલગ છે. ત્યારે થોડાં સમય માટે જો ગીતાને ભગવાનના વાક્યો માની પણ લઈએ તો, તેમાંના ક્યા અર્થ કે દષ્ટિકોણને સાચો માનવો ? એ માન્યતા પાછળનો સર્વમાન્ય માપ-દંડ ક્યો છે ?

ઉપરોક્ત કારણોથી સ્પષ્ટ થાય છે કે આપણે અનેક જન્મોથી મનુષ્ય મત પર જ ચાલતાં આવ્યાં છીએ, જો આ શાસ્ત્ર કે એની વ્યાખ્યાઓ ઈશ્વરીય મતાનુસાર હોત તો અત્યાર સુધીમાં જરૂર દરેકનું કલ્યાણ થઈ ગયું હોત અને આજે દુનિયા સ્વર્ગ અથવા સુખ-શાંતિમય હોત. પરંતુ એ દ્રષ્ટવ્ય છે કે લાંબા સમયથી રોગ-શોક વગેરે નિરંતર રહ્યાં છે બલ્કે તેમાં વધારો થયો છે. એટલે હવે આપણે બધાંએ નિશ્ચય બુદ્ધિ બની એકમાત્ર પરમાત્માનો જ આધાર લેવો જરૂરી છે. પરમાત્મા જ

જ્ઞાનના સાગર છે, આનંદના સાગર છે, પ્રેમના સાગર છે અને પતિત પાવન, દુઃખહર્તા સુખકર્તા છે. એટલે તેમનાં દ્વારા પ્રદત્ત જ્ઞાન જ મનુષ્યને ‘પતિતથી પાવન’, ‘મનુષ્યમાંથી દેવતા’, અથવા ‘નરમાંથી નારાયણ’ બનાવનાર અને સુખ-શાંતિ સંપન્ન બનાવનારૂં છે. આપણે તેમની એકની મત પર જ ચાલવું જોઈએ. તેમની મતને જ ‘શ્રી-મત’ કહેવાય છે.

આમ આપણે ‘શ્રી-મત’ અનુસાર જ કર્મો કરવાં જોઈએ. પરમાત્મા જ આપણાં દરેકની અનેક જન્મોની જન્મપત્રી અર્થાત્ કર્મોનું ખાતું જાણે છે. તેઓ જ દરેકની યોગ્યતાઓ અને નબળાઈઓથી સુમાહિતગાર છે. તેમણે ચિંદેલો માર્ગ જ સૌથી શ્રેયસ્કર છે. મારી માન્યતા છે કે તેમણે પ્રજાપિતા બ્રહ્મા દ્વારા જે જ્ઞાન-મુરલીઓ આપણને સંભળાવી છે તેનું દરરોજ અધ્યયન અવશ્ય કરવું જોઈએ, તેમના આદેશ-નિર્દેશ પર ઉઘડેલાં જ્ઞાન અને યોગ કેન્દ્રો પર દરરોજ જઈ મુરલીઓની ધારણા કરવી જોઈએ. તેમની જ્ઞાન મુરલીઓમાં આપણી બધી સમસ્યાઓનો ઉકેલ (હલ) છે, આખી કર્મ સંહિતા દર્શાવેલી છે; તેમાં સાક્ષાત તેમનાં જ મહાવાક્યો છે જે આપણને કર્તવ્ય બોધ કરાવે છે. સ્વયં પ્રજાપિતા બ્રહ્માએ પણ તેમાં લખેલાં મહાવાક્યો અનુસાર પુરૂષાર્થ કરી પોતાનાં જીવનને મહાન બનાવ્યું. તેમને રોજુંદા કર્મોમાં આદર્શ માની આપણે કર્મ કરવાં જોઈએ. હવે એવા કર્મો કરવાં જોઈએ કે જેનાથી કર્મનાં કોઈ જાતની ભૂલ ન રહે, ન તો ચિંતા રહે કે તણાવ.

પવિત્ર પ્રવૃત્તિ

કર્મ ગતિના જ્ઞાતા પરમપિતા શિવ પરમાત્માએ અમને પોતાની પ્રવૃત્તિને પવિત્ર બનાવવા માટેના અમૂલ્ય સાધનોની સમજ આપી છે. અમે દરરોજ જ્ઞાન-મુરલીમાં પોતાના સંસ્કારોને પાવન બનાવવાની તથા કર્મોને મહાન બનાવવાની યુક્તિઓ શીખીએ છીએ. અનેક જન્મોથી માયા અને વિકારોની જે બેડીઓમાં જકડાયેલાં છીએ, હવે તેને તોડીને આઝાદ થવાની રીત હવે પરમપિતા શિવ પરમાત્માની કૃપાથી જાણવા મળી છે, ત્યારે તો હવે દિવસે-દિવસે અંધારામાંથી નિકળી પ્રકાશ તરફ, અશાંતિથી બચી શાંતિના માર્ગ પર આગળ વધી રહ્યાં છીએ.

જેવું લક્ષ્ય તેવાં લક્ષણ, જેવું ચિત્ર તેવું ચરિત્ર

પ્રવૃત્તિને પવિત્ર બનાવવા માટે પરમપિતા શિવ પરમાત્માએ લક્ષ્ય પણ પવિત્ર આપ્યું છે. પવિત્ર લક્ષ્યને નજર સમક્ષ રાખવાથી લક્ષણ પણ પવિત્ર બને છે. શિવ બાબાએ આપણી સામે સર્વગુણ સંપત્ર, સોળે કળાએ સંપૂર્ણ, સંપૂર્ણ નિર્વિકારી, ઉત્તમ મર્યાદાયુક્ત, સંપૂર્ણ અહિંસક બનવાનું લક્ષ્ય રાખ્યું છે. બધાં એ માની બેઠાં છે કે આ દુનિયામાં થોડાં ઘણાં વિકારો કે અવગુણો હોવાં સ્વાભાવિક છે. આ દુનિયાના નર-નારીઓમાં કોઈને કોઈ અવગુણ અને અમુક માત્રામાં વિકારો હોય જ છે. ભૂલો તો દરેકે દરેક મનુષ્ય દ્વારા થાય જ છે. ત્યારે આપણને એ જાણકારી નથી કે જે યુગનાં નર-નારીઓને જોઈ આ ધારણા બની છે એ તો કલિયુગ છે. જે આવાં નર-નારીઓને કારણે નિકૃષ્ટ પણ ગણાય છે. મનુષ્યની આ સ્ટેજ (Stage) અથવા સ્થિતિ તો પતનની સ્થિતિ છે. જે મનુષ્યને ‘બધાં પ્રાણીઓમાં શ્રેષ્ઠ’ (Best of the Creation) કહેવાય

છે, એ મનુષ્ય તો કોઈ અલગ જ હતાં. તેઓ એ કાળના મનુષ્યો હતાં; જેને ‘દેવયુગ’ અથવા ‘સતયુગ’ કહેવામાં આવે છે. આજનો મનુષ્ય ‘દેવતા’ પદથી તો ઘણી ઉતરતી કક્ષાનો છે. તે માનવતાને પણ ભૂલી ચૂક્યો છે, આજે તો તે પશુ જેવી હિંસક વૃત્તિવાળો, પળવારમાં ઉશ્કેરાઈ જનાર અને કેવળ ઈંદ્રિય સ્તર પર જ જીવન જીવતો થઈ ગયો છે. પરમપિતા શિવ પરમાત્માએ આપણી સામે સંપૂર્ણ દિવ્ય નર અને નારીનું જે ચિત્ર અંકિત કર્યું છે; જેને જ ભારતીય સંસ્કૃતિમાં ‘શ્રી લક્ષ્મી-નારાયણ’ અથવા ‘દેવતા’ (Man God) અને ‘દેવી’ (Woman Goddess) કહેવાય છે. એ પૂર્ણ પવિત્ર પ્રવૃત્તિની અવસ્થા સુધી પહોંચવાનાં પુરૂષાર્થી જીવન માટે આદર્શ તરીકે આદિપિતા ‘બ્રહ્મા’ અને આદિ માતા ‘જગદંબા’ ના નામ-રૂપને પણ પરમપિતા શિવે આપણી સામે રાખ્યાં છે. આમ જ્યારે મહાન કર્મોનું ચિત્રણ આપણી સામે હાજર હોય તો ચરિત્ર બનાવવું બહુ સહેલું છે. જેવું લક્ષ્ય તેવાં લક્ષણ અને જેવું ચિત્ર તેવું ચરિત્રની ઉક્તિને સાચી ઠેરવવા પરમપિતા શિવ પરમાત્માએ રોજુંદા જીવનમાં પાળવા માટે કર્મો ની જે ભેદ રેખા જાહેર કરી છે તે નિમ્નલિખિત પ્રમાણે છે :-

આ સૃષ્ટિ એક નાટ્યશાળા છે; આપણે બધાં તેનાં કલાકારો છીએ

બધી મનુષ્યાત્માઓ પરમધામ અથવા બ્રહ્મલોકથી આ બૃહદ નાટક-મંચ પર પોત-પોતાનો પાર્ટ ભજવવા આવી છે. જે પોતાનાં પાર્ટ પ્રમાણે દરેક જન્મમાં શરીરરૂપી અલગ-અલગ વસ્ત્રો ધારણ કરે છે. જેમ કોઈ નાટકમાં રાજાનો ભાગ ભજવતી વ્યક્તિનાં મનમાં સૂક્ષ્મ રીતે એ હંમેશાં યાદ રહે છે કે તે ખરેખરો રાજા નહીં બલકે અમુક સાધારણ વ્યક્તિ જ છે. ફક્ત નાટકના આ પાર્ટમાં તે રાજા બનેલો છે અને અમુક અભિનેત્રી (Actress) તેની રાણી બની છે. પાર્ટ પૂરો થઈ ગયાં પછી પાછો તે પહેલાં જેવો જ બની જશે. નાટકમાં થતી હાર-જીતને તે અભિનય અથવા

ખેલ. સમજે છે. નાટકમાં આવતી ચિંતાતુર અને ભયાનક પરિસ્થિતિઓને જોઈ તે પોતાનાં ખરાં જીવનમાં દુઃખી થતો નથી. આ જ રીતે પરમપિતા પરમાત્મા શિવે શિક્ષા આપી છે કે આપણે પણ આ સૃષ્ટિરૂપી વિરાટ અને અનાદિ નાટકમાં પોતાને ફક્ત એક કલાકાર (Actor) માની આમાં આવતી સુખ-દુઃખની પરિસ્થિતિઓથી આપણાં જીવનને અપ્રભાવિત રાખવું જોઈએ તથા તેને રમતનો એક ભાગ માની તેનાથી અલિસ રહી સ્વસ્થિતિમાં દબ રહેવું જોઈએ. સ્વ-રૂપમાં ટકી રહેવાની આ એક સરળ અને સુંદર ચુસ્તિ છે. **દુઃખ અને અશાંતિથી છુટી કર્મ કરતાં રહેવાની આ એક અદ્વિતીય તથા અમૂલ્ય રીત છે.** આ દષ્ટિકોણને રોજુંદા જીવનમાં અપનાવવાથી મનુષ્યમાં ‘અકર્મણ્યતાનો દોષ’ પણ નથી આવતો, તે આળસ, પ્રમાદને વશીભૂત પણ નથી થતો, તે અર્જુનની માફક કર્મરૂપી ઘનુષ્યબાણને છોડી ‘કિંકર્તવ્યવિમૂઢતા’ (What to do what not to do?) ના મોહ અને વિષાદની વળોજળમાં પણ પડતો નથી અને વિકર્મ કરી દુઃખનો ભાગીદાર પણ બનતો નથી બલ્કે તે એક નાટકનાં પાત્રની માફક પોતાનાં કર્તવ્ય-કૃત્યને સુંદર રીતે અને કુશળતાપૂર્વક પૂરું કરે છે અને તે પણ નાટકીય રીતે ! અર્થાત્ તે ક્ષણિક હાવ-ભાવ તો લાવે છે પણ તેનો વાસ્તવિક સ્વભાવ જેમનો તેમ અક્ષુણ્ણ રહે છે.

નાટકના આ અનુકરણીય ઊદાહરણમાં બીજી વિશેષતા એ છે કે જે રીતે નાટકમાં દરેક અભિનેતા અથવા અભિનેત્રીએ તેમની યોગ્યતા અનુસાર પહેલાથી તૈયાર કથાનક (Story) અનુસાર પોત-પોતાનો અભિનય કરવાનો હોય છે, તેવી જ રીતે આ બૃહદ સૃષ્ટિ નાટકમાં દરેક મનુષ્યાત્મા એક કલ્પમાં પોત-પોતાની સામર્થ્ય અને યોગ્યતા અનુસાર જે જે ભાગ ભજવે છે, તે-તે પાર્ટની જ દરેક કલ્પમાં ફરી-ફરીથી પુનરાવૃત્તિ થતી રહે છે. એ પહેલાથી તૈયાર વાર્તા (Story)ને જ આપણે દર વખતે ભજવતાં રહીએ છીએ. આમ, આજે આપણાં જીવનમાં જે ઘટના ઘટે છે,

તે પૂર્વ કલ્પમાં પણ ઘટી હતી કારણ કે મૂળ વાર્તા (Story) તો એ જ છે, આત્મારૂપી કલાકારો પણ અગાઉનાં જ છે, સૃષ્ટિરૂપી રંગમંચ પણ અને સમય પણ તે જ આવી પહોંચ્યો છે. એટલે આપણી સામે ગમે તેટલી વિષમ અથવા વિકટ પરિસ્થિતિઓ આવે, આપણે ગભરાવાની બદલે 'ડ્રામા' (This is there in this world drama) - એમ કહી સ્વ-રૂપમાં સ્થિત થવું જોઈએ. આપણાં પોતાનાં કર્મો અનુસાર જ આ ડ્રામા બનેલો છે, એટલે પોતે કરેલાં કર્મોનું ખાતું (ફળ) સામે આવે તો તેનાંથી ડરવાનું શાથી? આ પાર્ટ પણ કર્મ અને પરિણામની શ્રૃંખલાની એક કડી માત્ર છે જે બીજી ક્ષણે બીજાં દૃશ્યમાં પરિવર્તિત થઈ જશે! આ વર્તમાન દૃશ્ય હંમેશાં માટે તો નથી જ રહેવાનું. ભાવિ, એટલે ડ્રામા કે 'વિધિનાં લેખ' - એમ વિચારી આપણે પોતાનાં મનની શાંતિનો ભંગ થવા ન દેવો જોઈએ.

પુનઃ, ડ્રામામાં દરેકનો પોત-પોતાનો અલગ-અલગ પાર્ટ (ભાગ) હોય છે. કોઈ તંત્રી તો કોઈ મંત્રી, કોઈ નેતા તો કોઈ અભિયંતા (Controller), આમાં કોઈની ઈર્ષ્યાને સ્થાન નથી કારણ કે દરેક પોત-પોતાનો ભાગ ભજવી રહ્યાં છે. ડ્રામામાં વિવિધતા (Variety) હોવી એ તો સ્વાભાવિક છે. તેના વગર તેમાં રોચકતા પણ નહીં રહે અને ન તો દૃશ્યાંતર, ન રૂપાંતર. આમ વિભિન્નતા અને સ્થિતિ પરિવર્તન જ ડ્રામા છે જેમાં હાસ્ય રસ, વીર રસ, શાંત રસ વગેરે બધાં રસો હોવાં જોઈએ. નહીં તો એ શુષ્ક, નીરસ 'બોર' (Bore) કરનાર વૃત્તિ બની જાય. આ રીતે ખરેખર કોઈનાં પાર્ટની ઈર્ષ્યા કરવી તે તો કારણ વગર આગમાં હાથ નાંખવાં જેવું છે. રીસ (ઈર્ષ્યા) કરવાની બદલે 'રેસ' (Race, સ્પર્ધા) કરવી જ્ઞાનોચિત છે. તેનાથી અશાંતિ અને તણાવ પેદા થવાની બદલે નિરંતર ઉન્નતિ જ થાય છે.

હવે પાછા ફરવાનું છે અને પછી સતયુગી સૃષ્ટિમાં આવવાનું છે

કર્મ સમયસર અને ખાસ પ્રસંગે કરવામાં આવે તો સારું. આજે તો મનુષ્ય ઘડિયાળ અને કેલેન્ડર પણ વાપરવા માંડ્યા છે. સમય મનુષ્યની વૃત્તિને પણ અનુકૂળ બનાવવામાં મદદ કરે થાય છે. અમૃત- વેળા (સવારે જથીપ) ના વાતાવરણમાં જે તાજગી, સ્ફુર્તિ, શાંતિ અને સાત્વિકતાનાં સ્પંદનો હોય છે, તે મનુષ્યને શુદ્ધ, શીતળ અને મનોવાંછિત કર્મોમાં પ્રવૃત્ત કરે છે. બપોરના સમયનું વાતાવરણ જુદાં જ પ્રકારનું હોય છે એટલા માટે મનુષ્યે યોગ-અભ્યાસ વહેલી સવારે (પ્રાતઃકાળે) કરવો હિતકારી છે.

હવે સમજવાનું છે કે જે રીતે ૨૪ કલાકની ગણતરીને હિસાબે દિવસ અને રાત બન્યાં છે તેવી જ રીતે ‘કલ્પની ઘડિયાળ’ માં પણ દિવસ અને રાત છે તથા આત્માઓનો આ સૃષ્ટિમાં આવ્યા પછી અંતે અહીંથી પાછા ફરવાનો સમય પણ હોય છે. આ દષ્ટિકોણથી વર્તમાન સમય કલિયુગના અંત અને સતયુગના આરંભના સંગમનો સમય છે જેને ‘બ્રહ્મા’ની રાતનો અંત અને બ્રહ્માના દિવસનાં પ્રારંભનો ‘સંધિકાળ’ પણ કહેવામાં આવે છે. આને જ ‘અમૃતવેળા’ કે ‘બ્રહ્મામુહૂર્ત’ પણ કહેવાય છે. આ સમય જ યોગાભ્યાસ માટે સર્વશ્રેષ્ઠ છે આ શુભ વેળાએ જ પરમપિતા શિવ પરમાત્મા પ્રજાપિતા બ્રહ્મા દ્વારા મનુષ્યાત્માઓને ઈશ્વરીય જ્ઞાનની શિક્ષા પ્રદાન કરે છે અને સહજ રાજયોગ શીખવે છે. રાતની આ અંતિમ વેળાએ જ લગભગ બધી મનુષ્યાત્માઓ યોગાભ્યાસનાં ફળસ્વરૂપે પરમધામ અથવા બ્રહ્મલોકમાં પાછી ફરે છે. આમ હવે જ્યારે એ સમય ફરી પાછો આવી ગયો છે તો આપણે પણ પોતાની અવસ્થાને લક્ષ્યમાં રાખી પરમધામ પાછા ફરવાની તૈયારી કરવી જોઈએ. આ વાતની સ્મૃતિથી આપણી ‘બુદ્ધિનું લંગર’ પણ આ સંસારરૂપી સાગરના

કિનારાઓથી ઉઠી જશે અને આ જીવનરૂપી જહાજ પરમધામની દિશામાં પ્રયાણ કરવા માંડશે. આ ઉપરામ વૃત્તિ આપણાં પુરૂષાર્થ માટે અત્યુપયોગી છે. જ્યારે મનુષ્ય ક્યાંક જવાની તૈયારી કરે છે તો પહેલાંથી જ તેની મનરૂપી આંખ લક્ષ્યબિંદુ પર ઠરેલી હોય છે, તેનાં હાથ યાત્રા સામગ્રી ભેગી કરવામાં વ્યસ્ત થઈ જાય છે, તે વિકળવાની ઘડીની આતુરતાથી રાહ જુએ છે. આવી જ રીતે હવે મારે અહીંથી પોતાનાં ઘરે (પરમધામ) જવાનું છે- એ વાત યાદ રાખવાથી મનુષ્યનું મન પણ સહેલાઈથી પરમધામ પર ટકેલું રહે છે. આ દષ્ટિકોણ અપનાવવાથી **વૈરાગ્ય અને અભ્યાસ**, જેને યોગ માટે અત્યાવશ્યક માનવામાં આવે છે સહેલાઈથી થઈ જાય છે અને મનુષ્ય ઈશ્વરીય યાદ રૂપી યાત્રા પર નિકળી પડે છે અને એક સ્થાન પર મન એકાગ્ર કરવાની જે ‘ધારણા’ છે તે પણ સહજ રીતે ધારણ થઈ જાય છે.

પછી, જો મનુષ્યને એ પણ સારી રીતે યાદ રહે કે પરમધામ જઈ મારે સતયુગી, પાવન, દૈવી સૃષ્ટિમાં પાછાં આવવાનું છે જ્યાં અશાંતિ અને મનોવિકારોનું નામોનિશાન પણ નથી હોતાં તો તે પોતે દિવ્ય ગુણોને ધારણ કરી પોતાને પવિત્ર બનાવવાના પુરૂષાર્થમાં ખંતપૂર્વક લાગી જશે, માનસિક તાણ અને તણાવનાં જૂના સંસ્કારો ત્યજી શાંતિનાં સંસ્કારો ધારણ કરવાની કવાયત શરૂ કરી દેશે, કલહ-કલેશ લડાઈ-ઝઘડાંની ખરાબ આદતોને પણ સમાપ્ત કરવાની ભરચક કોશીશ આદરશે.

આ સિવાય, તે સારી રીતે સમજી જાય કે અપવિત્ર આત્માને ધર્મરાજપુરીમાં પોતાનાં વિકર્મોને કારણે દંડિત થવું પડશે, તો તે ગંભીરતાપૂર્વક પોતાને પવિત્ર અને યોગયુક્ત બનાવવાનો તથા સોળ કળા સંપૂર્ણ દેવ પદ પ્રાપ્ત કરવાનો પૂરેપૂરો પુરૂષાર્થ કરે છે. આમ અમારો પૂર્ણ વિશ્વાસ છે કે જો ઉપર જણાવેલી ત્રણ-ચાર ચુક્તિઓને કોઈ વ્યક્તિ પોતાનાં જીવનમાં ધારણ કરે તો તે વિકર્મોથી છુટી શકે છે તથા ‘પવિત્ર

બનો અને યોગી બનો' ની ઈશ્વરીય આજ્ઞાને પાળી ફક્ત આ જન્મમાં જ નહીં પણ હંમેશા માટે શાંતિનો અધિકાર અથવા વરદાન પ્રાપ્ત કરી શકે છે.

યથાર્થ કર્મ

કર્મ કરતી વખતે દરેક મનુષ્ય સામે એ ભાવ પણ સ્પષ્ટ હોવો જોઈએ કે તે એ કર્મ શા માટે કરી રહ્યો છે? અનેક જન્મોથી મનુષ્ય પોતાનાં લૌકિક સંબંધીઓ માટે જ કર્મ કરતો રહ્યો છે. આજે પણ વાત-વાતમાં એ કહે છે- 'શું કંઈ કુંટુંબીઓ માટે તો આપું કરવું જ પડે છે' જાણે તે પોતાની પત્ની તથા પોતાનાં બાળકો અથવા પોતાનાં ઘર, ગૃહસ્થી તથા પોતાનાં શરીર નિર્વાહાર્થે જ કર્મ કરે છે. કર્મ કરવાની આ બહુ જ નિમ્ન કક્ષાની રીત છે જેને લીધે જ લાંબે ગાળે મનુષ્યના મનમાં લગાવ (ખેંચાણ) અને પછી તણાવ પેદા થાય છે. આની બદલે હવે એમ વિચારી કર્મ કરવાં જોઈએ કે પરમપિતા શિવ પરમાત્માએ આ જે વિશાળ યજ્ઞ (અપિનાશી જ્ઞાન યજ્ઞ) રચ્યો છે, મારે તેનાં દ્વારા વિશ્વ આખાના કલ્યાણ માટે કર્મ કરવાનાં છે. આ રીતે તેનાં મનમાં ત્યાગ અને સેવાની ભાવના હોવાથી તથા મમત્વ અને લૌકિકતાના અભાવે તેના મનમાં અશાંતિ કે અજંપો પણ નહીં રહે.

પુનઃ, કર્મ કરતી વખતે મનુષ્યમાં '**બાળક સો માલિક**'ની સ્મૃતિ રહેવી જોઈએ, અર્થાત્ એ સ્મૃતિ રહેવી જોઈએ કે હું તો શિવબાબાની સંતાન છું, માલિક તો પરમાત્મા છે. આ નિરંતર સ્મૃતિ દ્વારા તેને પરમપિતાના સાથનો નિરંતર અનુભવ થશે. તેનામાં બાળક-સુલભ સરળતા અને નિશ્ચિંતતા પણ આવશે અને 'માલિક' ની માફક જવાબદારીઓનું જ્ઞાન પણ.

કર્મની ગુહ્ય ગતિ

ગીતામાં ભગવાને કહ્યું છે - ‘હે વત્સ, કર્મોની ગતિ અતિ ગુહ્ય છે એને પંડિત અને વિદ્વાન પણ જાણતાં નથી, એટલે તું કર્મ-ગતિનું જ્ઞાન મારી પાસેથી જ પ્રાપ્ત કર.’ વાત પણ ખરી છે, કર્મને અદીન મનુષ્ય સ્વયં કર્મની ગુહ્ય ગતિને પોતાનાં પ્રયત્નોથી કઈ રીતે જાણી-સમજી શકે ?

હવે આપણે જાણીશું કે પરમપિતા શિવ આ વિષયોનું જ્ઞાન સ્વયં આપીને આપે છે. જે જ્ઞાન, મનુષ્ય ગમે તેટલો મોટો દાર્શનિક કે વૈજ્ઞાનિક હોય તો પણ આપી શકતો નથી કારણ કે તે પોતે પણ જન્મ-મૃત્યુનાં બંધનમાં જકડાયેલો હોય છે. હવે આપણે અનુભવ દ્વારા પણ જાણી તથા માની શકાય કે સતયુગ, ત્રેતા, દ્વાપર, કલિયુગ અને સંગમયુગનું જે જ્ઞાન આપણને એ પરમપિતા શિવે પ્રજાપિતા બ્રહ્મા દ્વારા પ્રદાન કર્યું છે, તેવું ન તો કોઈ શાસ્ત્રમાં વર્ણિત છે, ન તો કોઈ ગુરૂ કે સાધુ-મહંત આપે છે અને ન તો બીજાં કોઈ શરીરધારી આપી શકે કારણ કે મનુષ્યને તો પોતાનાં જ અનેક જન્મોનાં આદિ-મધ્ય-અંતનું જ્ઞાન નથી.

આ સિવાય, પરમાત્મા શિવ કહે છે - હું જે છું અને જેવો છું તેનું જ્ઞાન પણ હું પોતે જ અવતરીને આપું છું. જે રીતે દુનિયામાં લૌકિક પિતા જ પોતાનાં પુત્રોનો સાચો પરિચય આપી શકે છે તેવી જ રીતે આત્મારૂપી સંતાનોની સાચી પિછાણ પણ સ્વયં પરમાત્મા જ આપે છે. ઋષિ-મુનિઓ તો પરમાત્મા વિશે ‘નેતિ-નેતિ’ કહેતાં આવ્યા છે. તેમણે પરમાત્મા વિશે (સ્પષ્ટ) જ્ઞાન નથી આપ્યું, અર્થાત્ બીજાં શબ્દોમાં, એ નથી જણાવ્યું કે પરમાત્માનું સ્વરૂપ કેવું છે. પરમાત્માને જ જ્ઞાન ચક્ષુ

દાતા અને દિવ્ય દષ્ટિ વિદ્યાતા કહેવાય છે, તેઓ જ દિવ્ય બુદ્ધિ અને દિવ્ય સાક્ષાત્કાર કરાવીને પોતાનાં બાળકોને પોતાનાં સાચાં સ્વરૂપનો બોધ કરાવે છે.

પછી, મનુષ્ય જ્યારે પરમપિતાનો સંપૂર્ણ અને સાચો પરિચય આપી નથી શકતાં તો વાસ્તવિક યોગની શિક્ષા આપવાનો પ્રશ્ન જ ક્યાં રહે છે. પોતે જ દેહ-અભિમાનવશ હોય તાં બીજાંને દેહી ના અનુભવમાં કઈ રીતે સ્થિર કરી શકે ? આજનો મનુષ્ય પરમાત્માએ શીખવેલાં આદિ સનાતન યોગને જ વિસરી ગયો છે. જેના વિશે ભગવાને ગીતામાં પણ કહ્યું છે કે - ‘હે વત્સ, જ્યારે આ યોગ ભગભગ લુપ્ત થઈ જાય છે તો હું પોતે જ અવતરીને એની શિક્ષા આપું છું.’

ચોથું, ભગવાનનાં એ પણ મહાવાક્યો છે કે - કર્મોની ગતિ બહુ જ સૂક્ષ્મ તથા ગુહ્ય છે. એને સામાન્ય મનુષ્ય જાણતો નથી **કર્મ, અકર્મ, વિકર્મ તથા તેની ગતિ**ને પણ તું મારા દ્વારા જ જાણ (શીખ) ! હવે પ્રશ્ન ઉદ્ભવે છે કે કર્મોનાં પ્રકારો તો મનુષ્યોએ અગાઉ જ કહ્યાં છે તથા **‘ક્રિયામાન કર્મ’, ‘સંચિત કર્મ’, ‘પ્રારબ્ધ કર્મ’, ‘સત્કર્મ’, ‘અકર્મ’, ‘વિકર્મ’, ‘કુકર્મ’** વગેરેની પરિભાષાઓ પણ કરી છે. કર્મ વિશે **‘વિદિ અને નિષેધ’**, અર્થાત્ શું કરવું અને શું ન કરવું - એના વિશે પણ સ્મૃતિ-ગ્રંથોમાં તથા ધર્મ-શાસ્ત્રોમાં સ્પષ્ટ જણાવ્યું છે, ત્યારે પરમાત્મા અવતરીને આપણને ‘કર્તા’ અને ‘કર્મ’ તથા ‘ક્ષેત્ર’ અને ‘ક્ષેત્રજ્ઞ’, ‘કર્મોદ્ધિયો’ અને ‘કર્મ-જ્ઞ’ વિશે એવી કઈ નવી વાતો જણાવે છે, જેને લીધે તેમનાં મહાવાક્યો છે કે ‘પંડિતગણ’ પણ આ વિષયે અંધારામાં છે.’

આના ઉત્તરમાં અમારું કથન છે કે પરમાત્મા શિવે પ્રજાપિતા

બ્રહ્મા દ્વારા કર્મ, કર્મ-ગતિ તથા વિધિ-નિષેધનું એટ-એટલું જ્ઞાન આપ્યું છે કે એ સઘળું જ્ઞાન અનેક ગ્રંથોમાં પણ લિપિબદ્ધ કરવું સંભવ નથી. તેમણે કર્મોના વિષયમાં એવી મર્યાદાઓ પણ દર્શાવી છે જે બધાં માટે ધારણાયોગ્ય છે અને આ સિવાય વ્યક્તિ, સ્થિતિ અને પરિસ્થિતિ અનુસાર પણ કર્મના પથ પર અનેકાનેક માર્ગ-પ્રદર્શના કરી છે. એ બધી વાતોના વિસ્તારને સારરૂપે અહીં બે શીર્ષકાંતર્ગત પ્રસ્તુત કર્યો છે. તેમાંથી એક છે - **વ્યક્તિગત પુરૂષાર્થ** અથવા સાધના. જેનો સીધો સંબંધ પોતાનાં લક્ષ્ય માટે પુરૂષાર્થ કરી, મનુષ્યમાંથી દેવતા બની નિઃશ્ચેયસ, મુક્તિ અને જીવનમુક્તિ અથવા ક્ષેવલ્ય પ્રાપ્ત કરવાં સાથે છે. બીજું છે - સંસાર આખામાં થઈ રહેલાં વિભિન્ન પ્રકારનાં કર્મો વિશેનું જ્ઞાન. આ બંનેને ધ્યાનમાં રાખી અમે અહીં ખૂબ સારમાં કુલ ફક્ત ૧૬ જ્ઞાન બિંદુઓનું વર્ણન કર્યું છે.^૧ આ સોળને જાણી - સમજી તદાનુસાર કર્મ કરવાથી મનુષ્ય સોળ કળા સંપૂર્ણ બની શકે છે.

વ્યક્તિગત પુરૂષાર્થ - સંબંધી

આપણે જોઈ શકાય કે મનુષ્ય પોતાને પવિત્ર, મહાન અથવા દિવ્ય ગુણ સંપન્ન બનાવવા માટે જે પુરૂષાર્થ કરે છે, તેમાં એક તો તે દાન-પુણ્ય, જેને મુસલમાનો ‘જકાત’ અને અંગ્રેજી ભાષા ભાષી ઈસાઈ લોકો ‘ચેરિટી’ કહે છે, કરે છે. બીજું તેઓ ‘સેવા’, જેને મુસલમાનો ‘ખિદમત-એ-ખલ્ક’ અને ઈસાઈ સર્વિસ ઓફ મેનકાઈન્ડ (Service of mankind) કે દયા (રહેમ, Mercy, Compassion) કહે છે, ને અપનાવે છે. ત્રીજું, તેઓ સ્વાધ્યાય, પાઠ કે સત્સંગ કે દૈનિક નિયમોને પાળે કરે છે. ચોથું, તેઓ પૂજા, પ્રાર્થના, નમાજ, યજ્ઞ, ઈબાદત, યોગ, તપસ્યા વગેરેનો પણ પ્રશ્ન લે છે. પાંચમું, તેઓ સત્ય, અહિંસા અને નિર્વિકારી

૧- આના વિશે વધુ માહિતી માટે આગલો લેખ - ‘કર્મ ગતિ’ વાંચો

જીવનને જ અપનાવવાનો યત્ન કરે છે. છઠ્ઠું, જો તેમનાથી અજાણતાં કોઈ ભૂલ થાય તો તેના માટે પરમાત્મા, ઈષ્ટ, અલ્લાહ, પ્રભુ કે લોર્ડ ગોડ (Lord God) ની સામે તેને સ્વીકારે છે (Confess) અથવા તેને સુધારવા માટે વ્રત, પ્રાયશ્ચિત વગેરે અપનાવે છે. અમે અહીં ઉપરોક્ત છ વાતોની ચર્ચા કરી તેના માટે શિવબાબાની શ્રીમત શું કહે છે તે પણ જણાવીશું.

૧. દાન પુણ્ય (Charity)

આસ્થા ધરાવતાં લોકો માને છે કે ઈશ્વરાર્થ દાન કરવાથી પરમાત્મા પણ મનુષ્ય પર કૃપા કરે છે. અતઃ નિર્ધનોની સહાયતા માટે ઈસાઈઓએ સાલ્વેશન આર્મી (Salvation Army), અમુક મુસ્લિમોએ જમાતે ખુદાઈ ખિદમતગાર કે ‘વક્ફ’ (Religious Endowments) વગેરે સંસ્થાઓ બનાવેલી છે. ખ્રિસ્તીઓ ક્રિસમસ (Christmas) ને દિવસે ખાસ ગરીબોનાં બાળકોને મિઠાઈ - રમકડાંની ભેટ આપે છે. મુસ્લિમો પણ રોઝા (રમજાન) વખતે ખાસ તથા ઈદ વગેરે તહેવારોના દિવસોમાં જકાત કે ખૈરાત અથવા દાન આપે છે કારણ કે બધાંને વિશ્વાસ છે કે દાન કરનાર પર પ્રભુ પણ કૃપા કરે છે. આ જ રીતે હિન્દુઓ પણ વિવિધ અવસરોએ ખાસ રીતે દાન-પુણ્ય કરે છે, ધર્મશાળાઓ બનાવડાવે છે, પરબ ખોલે છે, ભોજનો ‘ભંડારો’ ચલાવે છે કે ઘન-દાન, વસ્ત્ર-દાન વગેરે કરે છે. આજકાલ તો અમુક ધાર્મિક (Religious Minded) કે સામાજિક (Social) લોકો કિડનીનું દાન, રક્ત-દાન (Blood donation) પણ કરે છે. લોકોએ લોક કલ્યાણ માટે (Public Charitable) સંસ્થાઓ પણ બનાવી છે અથવા જન-હિત માટેનાં કાર્યો (Philantropic Work) સંચાલિત કરી રહ્યાં છે.

હવે શિવ પરમાત્માએ સમજાવ્યું છે કે ક્યા દાન દ્વારા શું પ્રાપ્ત થાય છે. ઊદાહરણ તરીકે ઘન-દાન કરવાથી બીજાં જન્મમાં કોઈ શેઠ-ઘનવાનને ઘરે જન્મ થાય છે અને અખૂટ સંપત્તિ મેળવે છે, હોસ્પિટલ ખોલવાથી સ્વાસ્થ્ય-લાભ મળે છે, વિદ્યાલય ખોલવાથી વિદ્યોપાર્જન થાય છે, અન્ન-જળ દાન કરવાથી મનુષ્યને અન્ન-જળની કમી રહેતી નથી. પરંતુ કર્મોના આદિ-મધ્ય-અંતનાં જ્ઞાતા પરમપિતા શિવે જણાવ્યું છે કે આ બધાં શુભ કાર્યોથી જે ફળ પ્રાપ્ત થાય છે તે અલ્પકાળ માટે જ હોય છે. તેનાથી મનુષ્યને સર્વાંગીણ સુખ પ્રાપ્ત થતું નથી કારણ કે તે સંપૂર્ણ પવિત્ર નથી બનતો. પુનશ્ચ, જેમને ઘન, વસ્ત્ર, સ્થાન વગેરેનું દાન આપવામાં આવે છે તેઓનું જીવન પણ મહદંશે મનુષ્યોનાં આશ્રય અને દાન પર જ આધાર રાખે છે. આમ તેમને દાનનું ખાવાની એક આદત પડી જાય છે. આ સિવાય તેમણે પોતાનાં કર્મોનો હિસાબ તો ચુકવવાનો જ હોય છે. જે લીધું છે, તેનો ભાર કોઈને કોઈ રીતે તો ઉતારવો જ પડે છે.

અતઃ પરમાત્મા શિવનો મત છે કે સર્વશ્રેષ્ઠ દાન ગુણોનું દાન છે. જો આપણે મનુષ્યોને જ્ઞાન-દાન આપીએ તો તેમને એ જ્ઞાન દ્વારા પોતાના સાચા સ્વરૂપનો તથા દાતા ‘પરમાત્મા’નો બોધ થશે. જેને જીવનનું લક્ષ્ય બનાવી શુભ, સદ્-કર્મોમાં પ્રવૃત્ત થઈ સદાચારી અને નિર્વિકારી બની શકાય છે અને તેનું ભવિષ્ય પણ સુઘરી જાય છે. પરંતુ જ્ઞાન-દાનથી પણ વધુ મહત્વપૂર્ણ છે :- યોગ-દાન. યોગ-દાન દ્વારા મનુષ્યાત્માનો સંબંધ સ્વયં પરમાત્મા સાથે જોડાય છે ફળસ્વરૂપે તેનું જીવન બદલાઈ જાય છે અને તે સુખ-શાંતિ સંપન્ન બની જાય છે. એટલે જોઈ શકાય કે આજે ‘યોગ-દાન’ શબ્દ સહાયતા તથા સહયોગ, મદદનો પર્યાયવાચી બની ગયો છે કારણ કે મનુષ્યને યોગ અને ક્ષેમ બંને પ્રાપ્ત થાય છે. યોગ દાન દ્વારા જ ગુણ-દાન પણ થઈ શકે છે. ‘યોગ’ જ વાસ્તવમાં

‘સહયોગ’ છે. યોગ દ્વારા મનુષ્યનાં રોગ અને ભોગ સમાપ્ત થાય છે અને દુઃખ તથા વિયોગનો પણ અંત આવે છે.

પુનશ્ચ, જ્ઞાનને ‘નેત્ર’ પણ કહેવાય છે, પરમઔષધિ પણ. આ ઔષધિ એવી છે જે આધિ અને વ્યાધિ બંનેનો અંત લાવે છે. જ્ઞાન ‘અમૃતધારા’ તથા ‘સંજીવની બુટ્ટી’ પણ છે. જ્ઞાન-દાન જ ખરાં અર્થમાં સ્વાસ્થ્ય-કેંદ્ર (Health centre for the body & the soul) ખોલવા તથા નેત્ર-દાન કરવાં જેવું છે કારણ કે આના દ્વારા મનુષ્ય ‘સ્વ’ સ્થિત થઈ શારીરિક અને માનસિક આરોગ્ય પ્રાપ્ત કરે છે તથા તેને (દિવ્ય દષ્ટિ) પણ પ્રાપ્ત થાય છે. જ્ઞાનને ‘રત્ન’ પણ કહેવાય છે અને ‘દાન’ પણ કારણ કે આના દ્વારા જ નર-નારી હંમેશાં માટે ધન-દાન્યનાં ભંડાર પ્રાપ્ત કરી લે છે. પરમપિતા શિવ પરમપિતાએ સમજાવ્યું છે કે જ્ઞાનરૂપી ધનનાં દાન દ્વારા જ પ્રજાપિતા બ્રહ્મા તથા જગદંબા સરસ્વતીએ પૂજ્ય વિશ્વ મહારાજ શ્રી નારાયણ અને પૂજ્ય મહારાણી શ્રી લક્ષ્મીના રૂપમાં સ્વર્ગીય રાજ્ય- ભાગ્ય પ્રાપ્ત કર્યું હતું. અતઃ પરમાત્મા શિવ સમજાવે છે કે વ્યક્તિગત ઉન્નતિ માટે પણ જ્ઞાન-દાન દાન અત્યાવશ્યક છે. આ જ જ્ઞાન આત્માઓનું ‘ભોજન’ પણ છે અને જળ પણ કારણ કે આનાથી જ આત્માઓની શાંતિ-પિપાસા તૃપ્ત થાય છે અને પ્રભુ મિલનની ક્ષુધા શાંતિ થાય છે. આમ આ જ સર્વશ્રેષ્ઠ દાન છે અથવા કોઈ આત્મા માટે ઈશ્વરીય જ્ઞાન અને યોગનાં દ્વાર ખોલવાં તથા તેની ઉન્નતિના શુભકાર્યમાં મન્સા, વાચા, કર્મણાથી સહયોગ આપવો એ જ સર્વશ્રેષ્ઠ ફિલેન્ટ્રોપિસ્ટ (Philantropist) બનવું, મહાદાની બનવું, વિશ્વ કલ્યાણી બનવું તથા પરોપકારી બનવું છે.

૨. સેવા (Social Service)

દુનિયામાં સેવા પણ અનેક પ્રકારની છે. પરંતુ બધી સેવાઓ

પાછળ દુખીને સુખી બનાવવાનો જ ભાવ નિહિત હોય છે. સેવા કરવાથી વ્યક્તિમાં નમ્રતા, ઉદારતા, ત્યાગ, કાર્ય-કુશળતા, સહયોગની ભાવના વગેરે અનેક ગુણોનો વિકાસ થાય છે. આ ગુણોને લીધે જ વ્યક્તિને તેનાં શ્રેષ્ઠ કર્તવ્યનું ક્ષણ પણ શ્રેષ્ઠ જ મળે છે. એટલે જ કહેવત છે કે - સેવા કરે તેને મળે મેવા. આઘ્યાત્મિક વિકાસમાં જ્ઞાનો ન આપતાં બીજાં ઘણાં લોકો સમાજ સેવા (Social Service) ના કાર્યમાં તો વિશ્વાસ રાખતાં જ હોય છે. તેઓ બાળકોની શિક્ષા, સ્ત્રીઓના જીવનોત્થાન, પતિતાઓનાં કલ્યાણમાં, હરિજન કે નીચી જાતિની ઉન્નતિ માટેના અને અભણોને ભણાવવાના સાધનો ભેગાં કરવાનાં અનેક કાર્યોમાં સામેલ હોય છે, અભાવ ગ્રસ્ત, ભૂખ્યાં-તરસ્યા લોકો તથા પ્રાકૃતિક આપદાગ્રસ્ત લોકોને રાહત સામગ્રી પહોંચાડવાનાં સત્કાર્યમાં પણ તત્પર રહે છે, આમ તેઓ સામાન્ય લોકોના હિતાર્થે આવાં કામોમાં પોતાની શક્તિ અને સમય જાળવે છે.

પરંતુ પરમાત્મા કહે છે કે આજે કરોડો લોકોને પોતાની સાચી પિછાણ જ નથી. તેઓ કર્મોની શ્રેષ્ઠતા મેળવવાનાં સાધનોથી અજાણ અને પરમપિતા પરમાત્માના જ્ઞાનથી પણ અનભિજ્ઞ છે. એટલા માટે પહેલી પ્રાથમિકતા તો આવા અજ્ઞાની, અભણોને જીવનનાં સાચાં મૂલ્યોનું જ્ઞાન, દરેક મનુષ્યને માનવતાનો પાઠ શીખવવાની, તેમને સારી આદતો શીખવવાની તાતી જરૂર છે. ‘અક્ષર’ શબ્દનો અર્થ છે, ક્ષર ન થાય તેવું, અવિનાશી. એટલે વર્ણમાળા કે બારાખડીનાં જ્ઞાન પહેલાં માનવને ‘નાશ’ ન થનાર (અક્ષર) આત્માનું તથા પરમાત્માનું સાચું જ્ઞાન આપવાની જરૂર છે તથા આત્મા અને પરમાત્મા વચ્ચેના અલૌકિક ‘પ્રેમ’ના અઢી અક્ષરનું જ્ઞાન આપવું આવશ્યક છે. હા, ભાષાના અક્ષરોનું જ્ઞાન મેળવવું બહુ જરૂરી છે, પરંતુ એક સારાં નાગરિક તથા સારા મનુષ્ય બનવા માટેની

વિદ્યાનું જ્ઞાન, સમજણ તેનાં કરતા પણ વધુ જરૂરી છે. નહીં તો ભણી-ગણીને પણ કોઈ ખોટાબોલો, દાણચોર, ઘૂસણખોર, જમાખોર, ઠગ, લાંચિયો તથા કામી બની બીજાંને પણ પતિત બનાવનાર અને જન-સંખ્યામાં અતિવૃદ્ધિ કરનાર હોય તો તે પણ સમાજ માટે એક અભિશાપ જ પૂરવાર થાય છે. અતઃ આજે સમાજ માટે સૌથી મોટી સેવા મનુષ્યને ઈશ્વરીય શિક્ષા દ્વારા નૈતિકતાનો અને આધ્યાત્મિકતાનો પાઠ ભણાવવાની છે. કામ, ક્રોધ વગેરે વિકાર દ્વારા કોઢી બનેલી આત્માના કોઢને દૂર કરવાની સેવા કરવી જોઈએ. મનમાં વિકારોનાં ઘોડાપૂરથી તારાજ, ક્રોધનાં ઘરતીકંપથી અતિ-દુઃખી આત્માને સાંત્વના તથા રાહત પહોંચાડવી એ એક મહાન સમાજ સેવા છે જેનાથી જ સમાજની બધી સમસ્યાઓનો એક સામટો અંત આવે છે. આપદાગ્રસ્ત - અભાવગ્રસ્ત લોકોને અન્ન, વસ્ત્ર અને ઓષધ તો જરૂર આપવાં જોઈએ. પણ ભવિષ્યમાં આપદા-વિપદા જ ન આવે તે માટે આ દુઃખી દુનિયાને વ્યવસ્થિત કરી મનુષ્ય માત્રને સદાચાર અને સાત્વિકતાનો પાઠ ભણાવવાની સમાજ સેવાથી લાભાન્વિત કરવાં સૌથી વધુ જરૂરી છે.

૩. સ્વાધ્યાય, સત્સંગ, પૂજા-પાઠ, યોગ, યજ્ઞ વગેરે

આગળ જણાવ્યા પ્રમાણે આજે માનવ આત્મિક ઉન્નતિ માટે વિભિન્ન પ્રકારની પૂજા, પાઠ, સત્સંગ, યોગ સાધના, તપસ્યા, પ્રાર્થના વગેરેમાં રચ્યો-પરચ્યો રહે છે. પરંતુ પરમપિતા શિવ પરમાત્માએ હવે આ બધી રીતોનું સાચું સ્વરૂપ આધ્યાત્મિક અર્થ સાથે જણાવ્યું છે. પરમાત્મા જણાવે છે કે ફક્ત કોઈ ધાર્મિક પુસ્તકનું અધ્યયન અથવા તેને વાંચી તેની પર મનન જ ‘સ્વાધ્યાય’ નથી બલકે ‘સ્વ’ માં ધ્યાનચુક્ત થવું એ જ સાચો ‘સ્વાધ્યાય’ છે. આવી જ રીતે સાધ્ય-પરમપિતા પરમાત્માનું સત્ય જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી તેમની મતને પોતાની સ્મૃતિમાં ધારણ કરવું એ જ

ખરી ‘સાધના’ છે. એના દ્વારા આત્માને પરમાત્માનો સાથ કે નિકટતાનો અનુભવ કરાવવો એ જ સાચા અર્થમાં ‘સત્સંગ’ અથવા ઉપાસના છે. આવી યોગાગ્નિમાં રહી કર્મ કરવાં એ જ વાસ્તવિક ‘કર્મયોગ’ છે. આત્મારૂપી ધર્મમાં સ્થિત થવું ‘સ્વધર્મ’ પાળવા જેવું છે. કર્મ કરતાં-કરતાં પણ પવિત્ર રહેવું અથવા પવિત્રતાપૂર્વક કર્મ કરવાં એ જ તો ધર્મ (પવિત્રતા) અને કર્મનો સમન્વય છે. એ જ સાધનાની સાચી રીત છે.

આ પ્રકારે પરમપિતા પરમાત્માએ એ પણ કહ્યું છે કે સ્થૂળ અગ્નિને ધારણ કરી તેમાં સ્થૂળ વસ્તુઓને હોમવી જ ‘યજ્ઞ’ નથી બલકે જ્ઞાનાગ્નિ તથા યોગાગ્નિ પ્રજ્વળીત કરી તેમાં ‘કામ સ્વાહા’ ‘ક્રોધ સ્વાહા’.... ની રીતે પોતાનાં દરેકે દરેક મનોવિકારોની આહુતિ જ ખરાં અર્થમાં ‘જ્ઞાન-યજ્ઞ’, ‘અશ્વમેધ-યજ્ઞ’ અથવા ‘રૂદ્ર-યજ્ઞ’ છે, જેનાં દ્વારા જ આખા વિશ્વમાં શાંતિની સ્થાપનામાં આપણે પણ અમૂલ્ય જ્ઞાનો આપી શકીશું અને ભવિષ્યની પણ દરેક મનોકામનાઓ એકસામટી પૂરી કરી શકીશું. આ જ રીતે સાચી ઈબાદત, નમાઝ, પૂજા, પ્રેયર (Prayer) આપણે પ્રભુ સમક્ષ નમન કરી, તેમની મહિમા ગાઈ પોતે તો વિકારી અને પતિત જ રહીએ, એ નથી. પરમાત્માની સાચી મહિમા ત્યારે જ કહેવાય જ્યારે આપણે તેમના મહાન ગુણોને ધારણ કરી મહાન તથા મહિમા યોગ્ય અથવા પૂજ્ય અર્થાત્ પવિત્ર બનીએ. જો આપણે ફક્ત પ્રાર્થનાઓ જ કરીશું તો તો આપણને ભીખ માગવાની આદત પડી જશે અને અપવિત્રતા પણ તેની મેળે છુટવાની નથી. આ ખરાબ આદત અને પોતાની ગ્લાનિ કરવાની નબળાઈ આપણને સંપૂર્ણ પવિત્ર બનવા નથી દેતી અને પૂર્ણ ચરમોત્કર્ષમાં પણ બાધા બને છે. નિશ્ચયાત્મક રીતે પરમાત્માની મહિમા ફાયદાકારક છે, મનની વાતો તેમની સમક્ષ રાખવી પણ ઉચિત છે પરંતુ ફક્ત પોતાની નીચતાનાં જ ગુણગાન કે વખાણ કરતાં રહેવું કે કે દરરોજ

પોતાને કામી-કોઈ કહેતાં રહેવું એ બહુ ખોટી રીત છે. **બીજાં શબ્દોમાં, યોગ જ સાચીમાં તપસ્યા, ઉપાસના, સાધના અને સંઘ્યા છે. જેના દ્વારા જ આપણો સંપૂર્ણ વિકાસ સંભવ છે.**

૪. સત્ય, અહિંસા અને નિર્વિકારી જીવન

સામાન્ય રીતે લોકોની ઈચ્છા હોય છે કે તેમની વાણી સત્યનિષ્ઠ અને સર્વ પ્રિય હોય, કર્મો દ્વારા કોઈને હાનિ ન પહોંચે, કોઈને દુઃખ ન પહોંચે અને જીવન પણ નિર્વિકારી હોય. પણ સાથે-સાથે લોકો જાણે-અજાણે એવાં ગ્રંથોનું અધ્યયન- અવલોકન કરે છે તથા તેની પર વિશ્વાસ પણ કરે છે. જેમાં આત્મા, પરમાત્મા, સૃષ્ટિ વગેરે વિશે એકદમ અસત્ય (ખોટું) જ્ઞાન હોય છે. તેઓ નિર્વિકારી બનવાની ઈચ્છા તો ધરાવે છે પરંતુ બીજી તરફ એ પણ માન્યતા સેવે છે કે બાળકો પર ક્રોધ કર્યા વગર તે સુધરતાં જ નથી, મોહ વિના તો ગૃહસ્થી સારી રીતે ચાલતી જ નથી, લોભ વિના તો કમાણી કરવી અશક્ય છે, દંભ, અહંકાર વગર કોઈ વ્યક્તિ પ્રભાવશાળી (Impressive Personality) બની શકતી નથી અને કામ વાસના વગર ગૃહસ્થીનું ગાડું ચાલે જ નહીં. આમ અજાણતાં તેઓ મહદંશે વિકારી પણ બની જ જાય છે. પરંતુ હવે પરમપિતા શિવ પરમાત્માએ સમજાવ્યું છે કે ‘પવિત્રતા’ કે ‘નિર્વિકારિતા’ નો પૂર્ણ અર્થ પવિત્રતા છે. જે રીતે અઠવાડિયે એકવાર ધુમ્મપાન કરતી વ્યક્તિને પણ સ્મોકર (Smoker) જ કહેવાય છે, તે રીતે થોડા ઘણાં વિકાર હોવાથી પણ મનુષ્ય કહેવાય તો ‘વિકારી’ જ. શિવબાબાએ તો સંપૂર્ણ નિર્વિકારી બનવાનું લક્ષ્ય આપ્યું છે અને આગળ વધવાનો માર્ગ પણ ચિંધ્યો છે. તેમણે કહ્યું છે કે બ્રહ્મચર્ય જ સંપૂર્ણ અહિંસા છે કારણ કે કામરૂપી કટાર ચલાવવી એ જ હત્યા તથા હિંસાનો આરંભ તથા મૂળ છે. વિકારી ગ્રંથોનું

વાંચન કરી ‘આત્મા જ પરમાત્મા છે’, મનુષ્ય આત્મા નિર્લેપ છે, શ્રી કૃષ્ણની ૧૬૧૦૮ પટ્ટાણીઓ હતી જેમનાં દ્વારા તેમને ૧૬૧૦૮૦ બાળકો પેદા થયાં, બ્રહ્માજી સરસ્વતી પર મોહિત થયાં વગેરે વાતોમાં વિશ્વાસ કરવો તથા તેને ફેલાવવી એ અસત્યમાં વિશ્વાસ રાખવા તથા એકદમ જૂઠું બોલવાં જેવું છે. એ પાપન અને પુણ્ય આત્માઓની ખોટી નિંદા કરવી અને તેમની ઉપર કલંક લગાવવું એ પાપના ભાગીદાર બનવા જેવું છે.

આ રીતે પરમપિતા શિવ પરમાત્માએ આત્મિક ઉન્નતિ વિશે વિશિષ્ટ કર્મો તથા તેની ગતિનો તદ્દન નવેસરથી પરિચય આપ્યો છે. અગાઉ કોઈએ આ રીતે દાન, યજ્ઞ, યાત્રા, યોગ, સત્સંગ, સત્ય, અહિંસા વગેરે કર્મોની આવી વ્યાખ્યા નહોતી કરી.

૫. ભૂલનું પ્રાયશ્ચિત તથા વ્રત વગેરે

સામાન્ય રીતે ભક્તો કોઈ ભૂલ, પાપ, વિકર્મ વગેરે થાય તો ઉપવાસ કે ‘વ્રત’ કરી સ્વયંને દંડિત કરે છે. તેઓ ગંગામાં જઈ સ્નાન વગેરે પણ કરે છે અથવા કોઈ યાત્રા, તિર્થાટનમાં જોડાય છે કે પછી મૌન ધારણ કરી પ્રાયશ્ચિત કરે છે. પણ પરમપિતા શિવ પરમાત્માએ સમજાવ્યું છે કે ફરીથી એ ભૂલને, વિકર્મ કે પાપને ન કરવાની પ્રતિજ્ઞા અથવા દઢ ધારણા જ સાચું વ્રત છે. ઈશ્વરીય જ્ઞાનનું વધુ અધ્યયન અને શ્રવણ જ વાસ્તવિક ગંગા સ્નાન છે જેનાં દ્વારા જ આત્મા પાપન બને છે. મન દ્વારા એકમાત્ર પરમપિતા પરમાત્મા તરફ પ્રયાણનો પુરૂષાર્થ જ સાચી યાત્રા છે. મનને તીર્થ-સ્વરૂપ (પાપનકારી) પરમાત્માની સ્મૃતિમાં સ્થિર કરવું અથવા તેનાં ગુણોનો સત્સંગ કરવો એ જ ખરું તીર્થાટન છે અને વ્યર્થ તથા વિકારી સંકલ્પોને શાંત કરવાં એ જ સાચું મૌન છે. આ રીતે

મનને ફરીથી ભૂલ કરતાં રોકવું એ જ સાચું પ્રાયશ્ચિત છે. યોગાભ્યાસ જ પરમાત્માની નજીક લઈ જનાર ‘ઉપ-વાસ’ છે. આ ઉપવાસમાં જ મનને ખરાબ સંકલ્પોનું ભોજન નથી મળતું અને લાંબાગાળે સંસ્કાર નબળાં પડવાથી મન બૂરાઈ-ખરાબ આદતોને છોડી દે છે.

આ રીતે પોતાનાં કર્મોને સુધારતી વ્યક્તિનું પુરૂં ધ્યાન સ્વઉન્નતિ પર હોવાથી તે બીજાંના અવગુણને પણ નિહાળતો નથી. કર્મ વિશે બધાં રાઝ (યુક્તિઓ) થી વાકેફ હોવાથી ક્યારેય નારાઝ થતો નથી, વિકારોનો દાસ પણ રહેતો નથી એટલે ઉદાસ પણ ક્યારેય થતો નથી. તે તો હંમેશાં પોતાની પ્રવૃત્તિને પવિત્ર બનાવવાની ધુનમાં જ મસ્ત રહે છે એટલે તે મનને દૂષિત કરતી વાતો કાને ઘરતો નથી અને જોતો પણ નથી એટલે તે હંમેશાં ખુશ રહે છે; આળસુ, અશાંત કે દુઃખી નથી થતો.

શિવ બાબાએ એ પણ કહ્યું છે કે (૧) ભૂલને પ્રિયતમ (પરમાત્મા) સમક્ષ કહી દેવાથી ભૂલ વધતી નથી પણ તે અડધી થઈ જાય છે. ભૂલને વારંવાર કરવાથી તે (પાક્કી થઈ) વધી જાય છે. પછી જ્ઞાની બન્યા પછી જે વ્યક્તિ ભૂલ કરે છે તેને અનેક ગણો દંડ મળે છે. આમ બાબાએ બીજાંની ભૂલચૂકને ગણકારવાની બદલે, પોતાની ભૂલોને ફરી-ફરી કરવાને બદલે ભૂલોથી સાવધાન રહેવાં માટે જણાવ્યું છે. બાબાએ એ પણ સમજાવ્યું છે કે સૌથી મોટી ભૂલ છે પોતાને (આત્માને) ભૂલવી તથા ‘બાપ’ ને પરમપિતા પરમાત્માને ભૂલી જવા. આ ભૂલથી જ બીજી બધી ભૂલો પેદા થાય છે. આ એક ભૂલનો અંત લાવવાથી બધી ભૂલોનો સમૂળગો અંત આવે છે.

કર્મ-ગતિ

‘गहनौ कर्मस्य गति’ - કર્મોની ગતિ ગુહ્ય છે. મનુષ્ય પોતાનાં પ્રયત્ન દ્વારા તેને પિછાણી શક્યો નથી. ગીતામાં ભગવાને કહ્યું છે કે મારે પોતે જ અવતરીને કર્મની આંટીઘૂંટી ઉકેલવી પડે છે. અતઃ પ્રશ્ન ઉઠે છે કે પરમાત્માએ બ્રહ્મા બાબા દ્વારા એવાં તે ક્યા કર્મોના ગુહ્ય રહસ્યોનું ઉદ્ઘાટન કર્યું છે ? આ પ્રશ્નના સંદર્ભમાં અમે અમુક ગુહ્ય રહસ્યોનો નીચે ઉત્તેજ કરી રહ્યાં છીએ. આપણાં કર્મો જ આપણાં આહાર, વ્યવહાર, વેપાર વગેરેમાં રૂપમાં વ્યક્તિ અથવા મૂર્ત થાય છે. તે જ જન્મ, ભોગ વગેરેનું રૂપ પણ ધરે છે. આ વાતોને લક્ષ્યમાં રાખી હવે અમે અહીં કર્મ-ગતિ વિશેના અમુક રહસ્યોનો ખુલાસો કરીશું.

પરમપિતા શિવ પરમાત્માએ કર્મોની ગતિના વિષયમાં જે ગુહ્ય રહસ્યોનું ઉદ્ઘાટન કર્યું છે તેની પર હવે વિચારીશું. તેમાંથી એક છે કે **મનુષ્યાત્મા કર્મોનું ફળ હંમેશાં મનુષ્ય-ચોનિમાં જ ભોગવે છે***. તે ખરાબ કર્મોનાં ફળસ્વરૂપે પશુ-પક્ષી વગેરે ચોનિઓમાં નથી જતી.

૨. સ્વર્ગ અને નર્ક કોઈ અન્ય જગ્યાએ નથી

પરમપિતા શિવે હવે એ પણ જ્ઞાન આપ્યું છે કે સ્વર્ગ, વૈકુંઠ કે સુખધામ પૃથ્વીની ઉપર હવામાં ક્યાંક સૂર્ય, ચંદ્ર વગેરેમાં નથી, નર્ક પણ કોઈ પૃથ્વીની નીચે નથી બલ્કે સતયુગ અને ત્રેતાયુગમાં આ જ સૃષ્ટિ સ્વર્ગ તથા દ્વાપર અને કલિયુગની સૃષ્ટિ જ નર્ક છે. સતયુગનાં નર અને નારીઓ જ દેવી-દેવતા છે, દ્વાપરમાં તે મનુષ્ય છે અને કલિયુગમાં તેઓ જ આસુરી લક્ષણોવાળાં હોય છે.

---

* આ વિષયમાં મૃત્યુ પહેલાં શું અને મૃત્યુ પછી શું ? - શીર્ષકવાળી પુસ્તક વાંચો.

૩. આહાર-વિહાર

પરમપિતા શિવે સમજાવ્યું છે કે અન્ન કેવળ પવિત્રતા અર્થાત્ સદાચાર અપનાવી ક્રમાયેલું, તામસિક પદાર્થોથી મુક્ત હોવાની સાથે-સાથે બ્રહ્મચર્ય પાળતી તથા યોગ-યુક્ત રહેતી વ્યક્તિઓ દ્વારા જ તૈયાર કરાયેલું હોવું જોઈએ, નહીં તો ‘અન્ન દોષ’ થઈ શકે, જે મનુષ્યની મનોસ્થિતિને પણ ડામાડોળ કરે છે.

સંન્યાસીઓ તો ‘ભિક્ષા-વૃત્તિ’ ને પોતાની મુખ્ય ધારણા માને છે. તેઓ કેવળ ભિક્ષાર્જન દ્વારા જ પેટ ભરવામાં માને છે. તેમના મંતવ્ય પ્રમાણે આનાથી વ્યક્તિમાં લોક-લાજની પરવા નથી રહેતી સાથે-સાથે તેનું અભિમાન પણ છિન્ન ભિન્ન થાય છે. પરંતુ પરમપિતા શિવે સમજાવ્યું છે કે આ રીતે પેટ ભરવાથી તે વ્યક્તિનાં કર્મોનું જાતું ફરી પાછું વિકારી ગૃહસ્થીઓ સાથે જોડાવાની શરૂઆત થઈ જાય છે, વિકારીઓ દ્વારા તૈયાર થયેલી વસ્તુઓને આરોગવાથી તેની મનોસ્થિતિ પણ સર્વોચ્ચ કક્ષાને પ્રાપ્ત કરી શકતી નથી. પરિણામ સ્વરૂપે સંન્યાસીઓનો જન્મ ફરી વિકારી ગૃહસ્થીઓ પાસે જ થાય છે. પરમપિતા શિવે તો અમને સમજાવ્યું છે કે ‘માંગવાં કરતાં મરવું ભલું’ આપણાં હાથ હંમેશાં દેવાની મુદ્દામાં હોવાં જોઈએ. સેવા જ આપણો મૂળ ધર્મ હોવી જોઈએ અને આપણે પરમપિતા પરમાત્માની સ્મૃતિમાં જ સ્થિર થઈ ભોજન બનાવવું તથા આરોગવું જોઈએ.

૪. (વિવાહ) લગ્ન

લોકોની માન્યતા છે કે જે એક પત્નીત્વનો નિયમ પળાય તો લગ્ન પણ બ્રહ્મચર્ય સમાન છે. પરંતુ પરમપિતા શિવે સમજાવ્યું છે કે સંપૂર્ણ બ્રહ્મચર્ય જ યોગીનો પરમ ધર્મ છે. ‘કામ’ વિકારમાં પ્રવૃત્ત થનાર ‘ભોગી’ જ કહેવાય, તેને ‘યોગી’ કહી ન શકાય. અતઃ સંગમયુગમાં ગૃહસ્થ હોવાં છતાં યોગી બનવાં માટે તેણે બ્રહ્મચર્ય જરૂર પાળવું જોઈએ.

બને ત્યાં સુધી યોગીએ વિકારી સંબંધો જોડતાં-વિકસાવતાં કાર્યકલાપોમાં પણ બુદ્ધિ લગાવવી ન જોઈએ. હા, દષ્ટિ અને વૃત્તિ દોષની તુલનામાં ગૃહસ્થી વધુ વિશ્વાસી ઠરે છે પણ ઈશ્વરીય સ્મૃતિના આનંદમાં મગ્ન થવાં માટે બ્રહ્મચર્ય-પાલન અનિવાર્ય છે. બ્રહ્મચર્ય પાલન માત્ર ઉપદેશ સાંભળવાથી સંભવ નથી બલ્કે જે આત્માજ્ઞાન દ્વારા વિકારી નિદ્રામાંથી જાગે છે તથા યોગ દ્વારા આનંદ રસ યાત્રી લે છે, તેઓ જ આત્મ-નિષ્ઠાપૂર્વક બ્રહ્મચર્યને સફળતાપૂર્વક પાળી શકે છે.

૫. કર્મ અને ઈચ્છા

અમુક લોકો કહે છે કે મનુષ્યનો જન્મ કર્મોને લીધે અને કર્મ ઈચ્છાઓને કારણે થાય છે. આ વિશે તેમનું મંતવ્ય છે કે ‘ઈચ્છાઓ અને કર્મોનો ત્યાગ કરો જેથી જન્મ-મરણનાં બંધનમાંથી છુટી શકાય અને આ દુઃખી સૃષ્ટિમાંથી મુક્તિ મળે’ પણ પરમપિતા શિવે સમજાવ્યું છે કે આ સૃષ્ટિ આપણે પોતે જ આપણાં કર્મોથી દુઃખમય બનાવી છે નહીં તો શરૂઆતમાં આ દુઃખમય નહોતી. આમ હવે એને પોતાનાં કર્મો દ્વારા સુખી બનાવવી એ પણ આપણું મુખ્ય કર્તવ્ય છે. બીજાં શબ્દોમાં બધી ઈચ્છાઓને ત્યાગવાની નહિં પણ વિકાર-જન્ય ઈચ્છાઓને ત્યાગવાની અથવા આસક્તિને છોડવાની, પદાર્થોની તૃષ્ણા છોડવાની જરૂર છે.

૬. કર્મોથી જ સંસ્કાર બને છે

ઘણા ખરાં લોકો એ વાતથી અજાણ છે કે આજનાં આપણાં સંસ્કારો, પાછલાં અનેક-જન્મોને પ્રતાપે જ છે, એટલે હવે તેમને જડમૂળમાંથી બદલવા આપણે નવાં કર્મોને શુભ બનાવી (સુધારી) ને, દિવ્ય સંસ્કાર બનાવવાનો અભ્યાસ કરવો જોઈએ. દાખલા તરીકે જો આપણને અહંકારનાં સંસ્કારથી મુક્તિ મેળવવી હોય તો રાત-દિવસ આપણે અહંકારોત્પાદક પરિસ્થિતિઓમાં પણ નિરહંકારી સ્થિતિમાં રહી નમ્ર વ્યવહાર કરવો જોઈએ. **આમ માત્ર કર્મના ત્યાગ દ્વારા જ મહાનતા**

નથી આવતી બલ્કે આસુરી સંસ્કારો થોડાં સમય માટે છુપાઈ જાય છે. કર્મ કરીને જ તેમને સુધારવાં પડે છે. અનેકાનેક પ્રકારનાં સંસ્કાર (ધાર્મિક વિધિ) કરવાથી જ સંસ્કાર નહીં બદલાય પણ એ સંસ્કારોને બહાર લાવતી પરિસ્થિતિઓમાં જ્ઞાન તથા યોગનાં બળ દ્વારા તેને પરિવર્તિત કરવાનો લાંબા ગાળાનો અભ્યાસ જોઈએ.

૭. સંગમયુગમાં કરેલાં કર્મોનું ફળ અનેક ગણું !

કર્મો તથા તેની ગતિ વિશે પરમપિતા શિવે એ પણ સમજાવ્યું છે કલિયુગના અંત અને સતયુગના આરંભનાં સંધિકાળમાં જે કર્મો ઈશ્વરીય જ્ઞાન તથા યોગ-બળનાં આધારે કરવામાં આવે છે, તેનું ફળ અનેક ગણું થઈ સળંગ બે યુગો સુધી સુખ અને શાંતિના રૂપમાં મળે છે. એ કર્મો સત્ય સ્વરૂપ પરમાત્માની સ્મૃતિમાં રહી, તેમની જ શ્રીમત પર ચાલી તથા હંમેશાં તેમની સાથે રહી તથા તેમનાં સહયોગી બની કરવામાં આવે છે, એટલે તે કર્મોને ‘સત્કર્મ’ પણ કહેવામાં આવે છે. સત્સ્વરૂપ પરમાત્માને સાથે રાખી અથવા તેમની સંમતિથી કરેલાં કર્મો દ્વારા જ ‘સતયુગ’ ની સ્થાપના થાય છે. આ કર્મો દ્વારા પ્રકૃતિમાં પણ સતોગુણો પ્રાદુર્ભાવ થાય છે, નર-નારીનાં સંસ્કાર પણ સતો પ્રધાન બને છે અને પશુ-પક્ષીઓમાં પણ હિંસક વૃત્તિનો અંત આવે છે. પરમાત્માનાં સાથ વગર કર્મ ‘સત્કર્મ’ માં પરિવર્તિત થતાં નથી. આ કર્મોનાં ઉદય સાથે સૃષ્ટિમાં તમો ગુણ કે જૂઠ્ઠાણાંનો અંત આવે છે. જ્યારે એક વ્યક્તિ પણ પરમાત્માનાં સાથ અથવા મત પર ચાલવા માંડે અને સત્કર્મ આરંભે છે તો ત્યારબાદ આ ક્રિયા (Process) ખોરંભાતી નથી, બલ્કે તેનાં સંગનો રંગ બીજાઓને લાગે છે અને તેઓ પણ ‘સત્કર્મ’ કરવા માંડે છે. ફળ સ્વરૂપે અમુક સમય પછી ‘સતયુગ’ અથવા કૃતયુગ આવી જાય છે. આમ નિશ્ચિતપણે કહી શકાય કે સત્કર્મ પરમાત્માનાં પ્રભાવનું ફળ છે અને ‘વિકર્મ’ માયા અર્થાત્ છ વિકારોની પ્રવેશતાનું જ પરિણામ છે.

વિકાર રહિત કર્મોથી જ સુખ અને શાંતિ

સુખ અને દુઃખનો સંબંધ કોની સાથે છે અને તે કઈ રીતે ઉત્પન્ન થાય છે - તે પણ જાણવું અત્યાવશ્યક છે કારણ કે જીવનમાં દરેકને પળે-પળે સુખ દુઃખની મિશ્રિત લાગણીઓનો અનુભવ થાય જ છે. સુખ અને દુઃખ કર્મજન્ય છે અર્થાત્ આનો સીધો સંબંધ કર્મની સાથે છે. કર્મ કરતી વખતે જેવી ભાવના હોય છે, જેવાં સાધનો હોય છે, તે પ્રમાણે તેનું ફળ પણ અવશ્ય મળે જ છે. શ્રેષ્ઠ કર્મનું ફળ પણ શ્રેષ્ઠ જ હોય છે. બીજાં શબ્દોમાં હંમેશાં સર્વશ્રેષ્ઠ સુખની પ્રાપ્તિ માટે સર્વશ્રેષ્ઠ કર્મોની આવશ્યકતા છે. જ્યાં સુધી ખરાબ કર્મોમાં જડમૂળમાંથી પરિવર્તન નથી આવતું ત્યાં સુધી સંપૂર્ણ સુખનો અનુભવ કદાપિ સંભવ નથી.

કર્મની મહિમા

અનેકોની માન્યતા છે કે સુખ અને દુઃખ બંને પરમાત્મા જ આપે છે અને આ રીતે તેઓ ‘ઈશ્વરેચ્છા’ કહી સ્વયંને નિર્દોષ ઠેરવવાની કોશીશ કરે છે, પરંતુ વાસ્તવમાં આ રીતે ‘ઈશ્વરેચ્છા’ કહેવી એ તો નિર્ભળ અથવા મિથ્યા જ્ઞાની વ્યક્તિની મનોવૃત્તિનું પ્રતિબિંબ છે. પરમાત્માની મહિમા હંમેશાં ‘સુખકર્તા’ અને ‘દુઃખ-હર્તા’ વગેરે શબ્દો દ્વારા કરવામાં આવે છે, સુખ અને દુઃખ દાતા વગેરે શબ્દોમાં નહીં. જે સુખની સાથે દુઃખ પણ પરમાત્મા જ આપતાં હોત તો તેમની આ પ્રકારની મહિમા અનાવશ્યક જ લેખાય. કોઈ વ્યક્તિ સૂર્યને પ્રકાશની સાથે અંધકાર ફેલાવનાર કહી શકે? કદાપિ નહીં ! સૂર્યનું કામ જ છે પ્રકાશ ફેલાવવાનું અને અંધકારને દૂર કરવાનું. બસ, આ જ રીતે પરમાત્મા પણ સુખ-કર્તા અને દુઃખ-હર્તા છે. જ્યારે-જ્યારે મનુષ્ય દુઃખી થાય છે ત્યારે-ત્યારે પરમાત્માને પોકારે છે; આ વાતથી પણ સિદ્ધ કરી શકાય કે પરમાત્માનું કાર્ય દુઃખથી છોડાવવાનું છે, દુઃખનાં બંધનોમાં જડવવાનું નહીં. પરમાત્મા સુખ દાતા તો છે જ પણ કર્મનાં સિદ્ધાંતોને તેઓ પણ તોડતાં નથી, એટલે જ તેઓ કહે છે ‘હું જે મત આપું છું, તે પ્રમાણે કર્મ કરવાથી હંમેશા માટે સુખી બની શકશો.’ આ રીતે આચરણની વિધિ અર્થાત્ કર્મની

મહિમા તેઓ જ જણાવે છે. દુઃખનો નાશ અને સુખની પ્રાપ્તિ માટે પવિત્ર પ્રવૃત્તિ જ અપેક્ષિત છે.

સુખ મેળવવાં જ્ઞાનને વ્યવહારમાં લાવવું આવશ્યક છે

અનેકોની દૃઢ માન્યતા છે કે જ્ઞાનથી સુખ પ્રાપ્ત થાય છે એટલે સુખ-પ્રાપ્તિ માટે તેઓ જ્ઞાની બનવાનો પુરૂષાર્થ કરે છે. પણ ખરેખર તો જ્ઞાન ‘સમજ’નું જ બીજું નામ છે. ‘સમજ’ અથવા જ્ઞાન તો સાધન છે, સાધ્ય નહીં.

જ્ઞાન મેળવ્યાં પછી પણ કર્મને શ્રેષ્ઠ બનાવવાં તો અત્યાવશ્યક છે જ. યાદ રહે કે જ્ઞાનને પણ આચરણ અને વ્યવહારમાં લાવવાથી જ સુખ પ્રાપ્ત કરી શકાય છે.

સંકલ્પોને જીતવાં એ જ દુઃખની નિવૃત્તિ નથી

સુખ અને દુઃખનો અનુભવ મન દ્વારા થાય છે. એટલે જ ઘણાં લોકોની ધારણા છે કે મનને જીતવાથી દુઃખ પણ જીતી શકાય છે. પરંતુ મન તો ફક્ત એક સાધન છે જેનાં દ્વારા અનુભવ કરી શકાય છે. મનનું કાર્ય સંકલ્પ કરવાનું છે; સંકલ્પ તો હંમેશા ઊઠે જ છે. ઊપનિષદમાં પણ કહેવાયું છે કે પરમાત્માને નવી સૃષ્ટિ રચવાનો સંકલ્પ ઊઠ્યો-આનાથી સિદ્ધ છે કે સંકલ્પ તો પરમાત્મા પણ કરે છે. સંકલ્પ તો દેવતાઓનાં મનમાં પણ ઊઠે છે.

વિકલ્પ અને વિકર્મ જ દુઃખનું કારણ

આમ દુઃખોને દૂર કરવા માટે સંકલ્પોને નહીં બલકે મનમાં જે વિકારી સંકલ્પ ચાલે છે, તેમને જીતવાની જરૂર છે. આ ‘વિકલ્પ’ જ માયાજાળ છે. માયા પ્રકૃતિ કે ઘન-સંપત્તિનું નામ નથી પણ વિકારોનું જ બીજું નામ છે. મુખ્ય વિકારો પાંચ છે - કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ અને અશુદ્ધ અહંકાર. વિકાર-વશ જે વિચાર આવે છે, તેને ‘વિકલ્પ’ અથવા દૂષિત સંકલ્પ કહે છે અને વિકાર-યુક્ત કર્મ ને વિકર્મ કહેવામાં આવે છે.

સુખની પ્રાપ્તિ અને દુઃખની નિવૃત્તિ માટે આપણે આપણાં કર્મોને વિકર્મની બદલે સત્કર્મ બનાવવાની જહેમત કરવી જોઈએ અને તેનાં માટે જરૂરી જ્ઞાન મેળવવું જોઈએ. જ્ઞાન એક સાધન છે અને તેને સાધન સમજી પ્રયોગમાં લાવવાથી જ જ્ઞાનની સાર્થકતા વધશે અને ત્યારે જ જ્ઞાન ઈળીભૂત પણ થાય છે.
